هۆنراوەی بەیقوونی

المَنظُومَةُ البَيْقُونِيَّةُ

نووسەر

عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ فُتوحِ البَيقُونيُّ الدِّمَشْقِيُّ الشَّافِعِي

المُتوَفَّى سَنَةَ ١٠٨٠هـ- رَحِمَهُ اللَّهِ تَعَالَى

وەرگێڕان ولێدوان:

مامۆستا ئوسامە تەوحیدی (شارەزووری)

ئامادەکردنی: الحق

هۆنراوەی بەیقوونی

المَنْظُومَةُ البَيْقُونِيَّةُ

نووسەر

عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ فُتُوحٍ البَيْقُونِيُّ الدِّمَشْقِيّ الشَّافِعِي

المُتَوَفَّى سَنَةَ ١٠٨٠هـ - رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى

وەرگێڕان و لێدوان :

مامۆستا ئوسامە تەوحیدی (شارەزووری) حفظه الله تعالى

ئـامادەکردنی : الحق

بسم الله الرحمن الرحيم

مناصري

الدولة الإسلامية

خلافة على منهاج النبوة

المنظومة البيقونية

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَبْدَأُ بِالحَمْدِ مُصَلِّيًا عَلَىٰ	١	مُحَمَّدٍ خَيْرِ نَبِيٍّ أُرْسِلا
وَذِي مِنَ اقْسَامِ الحَدِيثِ عِدَّهْ	٢	وَكُلُّ وَاحِدٍ أَتَىٰ وَحَدَّهْ
أَوَّلُهَا الصَّحِيحُ وَهْوَ مَا اتَّصَلْ	٣	إِسْنَادُهُ وَلَمْ يُشَذَّ أَوْ يُعَلْ
يَرْوِيهِ عَدْلٌ ضَابِطٌ عَنْ مِثْلِهِ	٤	مُعْتَمَدٌ فِي ضَبْطِهِ وَ نَقْلِهِ
وَالحَسَنُ المَعْرُوفُ طُرْقًا وَغَدَتْ	٥	رِجَالُهُ لاَ كَالصَّحِيحِ اشْتَهَرَتْ
وَكُلُّ مَا عَنْ رُتْبَةِ الحُسْنِ قَصُرْ	٦	فَهْوَ الضَّعِيفُ وَهْوَ أَقْسَامٌ كُثُرْ
ومَا أُضِيفَ للنَّبِي المَرْفُوعُ	٧	وَمَا لِتَابِعٍ هُوَ المَقْطُوعُ
وَالمُسْنَدُ المُتَّصِلُ الإِسْنَادِ مِنْ	٨	رَاوِيهِ حَتَّىٰ المُصْطَفَىٰ وَ لَمْ يَبِنْ
ومَا بِسَمْعِ كُلِّ رَاوٍ يَتَّصِلْ	٩	إِسْنَادُهُ لِلْمُصْطَفَىٰ فَالمُتَّصِلْ
مسَلْسَلٌ قُلْ مَا عَلَىٰ وَصْفٍ أَتَىٰ	١٠	مِثْلُ أمَا وَاللهِ أَنْبَانِي الفَتَىٰ
كَذَاكَ قَدْ حَدَّثَنِيهِ قَائِمَا	١١	وْبَعْدَ أنْ حَدَّثَنِي تَبَسَّمَا
عِزِيزُ مَرْوِي اثْنَيْنِ أَوْ ثَلاَثَهْ	١٢	مَشْهُورُ مَرْوِيْ فَوْقَ مَا ثَلاَثَهْ
معَنْعَنٌ كَعَنْ سَعِيدٍ عَنْ كَرَمْ	١٣	وَمُبْهَمٌ مَا فِيهِ رَاوٍ لَمْ يُسَمْ
وَكُلُّ مَا قَلَّتْ رِجَالُهُ عَلا	١٤	وَضِدُّهُ ذَاكَ الَّذِي قَدْ نَزَلا
وَمَا أَضَفْتَهُ إِلَىٰ الأَصْحَابِ مِنْ	١٥	قَوْلٍ وَفِعْلٍ فَهْوَ مَوْقُوفٌ زُكِنْ
وَمُرْسَلٌ مِنْهُ الصَّحَابِيُّ سَقَطْ	١٦	وَقُلْ غَرِيبٌ مَا رَوَىٰ رَاوٍ فَقَطْ

المنظومة البيقونية — بەشی دووەم

وَكُلُّ مَا لَمْ يَتَّصِلْ بِحَالِ ﴿١٧﴾ إسْنَادُهُ مُنْقَطِعُ الأَوْصَالِ

وَالمُعْضَلُ السَّاقِطُ مِنْهُ اثْنَانِ ﴿١٨﴾ وَمَا أَتَىٰ مُدَلَّسًا نَوْعَانِ

الأَوَّلُ الإسْقَاطُ لِلشَّيْخِ وَأَنْ ﴿١٩﴾ يَنْقُلَ عَمَّنْ فَوقَهُ بِعَنْ وَأَنْ

وَالثَّانِي لا يُسْقِطُهُ لَكِنْ يَصِفْ ﴿٢٠﴾ أَوْصَافَهُ بِمَا بِهِ لاَ يَنْعَرِفْ

وَمَا يُخَالِفْ ثِقَةٌ فِيهِ المَلا ﴿٢١﴾ فَالشَّاذُّ وَالمَقْلُوبُ قِسْمَانِ تَلا

إبْدَالُ رَاوٍ مَا بِرَاوٍ قِسْمُ ﴿٢٢﴾ وَقَلْبُ إسْنَادٍ لِمَتْنٍ قِسْمُ

وَالفَرْدُ مَا قَيَّدْتَهُ بِثِقَةِ ﴿٢٣﴾ أَوْ جَمْعٍ أَوْ قَصْرٍ عَلَىٰ رِوَايَةِ

وَمَا بِعِلَّةٍ غُمُوضٍ أَوْ خَفَا ﴿٢٤﴾ مُعَلَّلٌ عِنْدَهُمُ قَدْ عُرِفَا

وَذُو اخْتِلاَفِ سَنَدٍ أَوْ مَتْنِ ﴿٢٥﴾ مُضْطَرِبٌ عِنْدَ أُهَيْلِ الفَنِّ

وَالمُدْرَجَاتُ فِي الحَدِيثِ مَا أَتَتْ ﴿٢٦﴾ مِنْ بَعْضِ أَلفَاظِ الرُّوَاةِ اتَّصَلَتْ

وَمَا رَوَىٰ كُلُّ قَرِينٍ عَنْ أَخِهْ ﴿٢٧﴾ مُدَبَّجٌ فَاعْرِفْهُ حَقًّا وَانْتَخِهْ

مُتَّفِقٌ لَفْظًا وَخَطًّا مُتَّفِقْ ﴿٢٨﴾ وَضِدُّهُ فِيمَا ذَكَرْنَا المُفْتَرِقْ

مُؤْتَلِفٌ مُتَّفِقُ الخَطِّ فَقَطْ ﴿٢٩﴾ وَضِدُّهُ مُخْتَلِفٌ فَاخْشَ الغَلَطْ

وَالمُنْكَرُ الفَرْدُ بِهِ رَاوٍ غَدَا ﴿٣٠﴾ تَعْدِيلُهُ لاَ يَحْمِلُ التَّفَرُّدَا

مَتْرُوكُهُ مَا وَاحِدٌ بِهِ انْفَرَدْ ﴿٣١﴾ وَأَجْمَعُوا لِضَعْفِهِ فَهْوَ كَرَدّْ

وَالكَذِبُ المُخْتَلَقُ المَصْنُوعُ ﴿٣٢﴾ عَلَىٰ النَّبِي فَذَلِكَ المَوْضُوعُ

وَقَدْ أَتَتْ كَالجَوْهَرِ المَكْنُونِ ﴿٣٣﴾ سَمَّيْتُهَا مَنْظُومَةَ البَيْقُونِي

فَوْقَ الثَّلاَثِينَ بِأَرْبَعٍ أَتَتْ ﴿٣٤﴾ أَبْيَاتُهَا تَمَّتْ بِخَيْرٍ خُتِمَتْ

وانەی یەکەم

زانسـتی فەرمووده زانستێکی سەربەخۆیـه زانینی ئەو بنچینەو بنەمانایـانەیە کە حاڵـی سەنەد ومەتنەکەی پێ ئەناسرێتەوە لەڕوانگەی قبوڵکردن وڕەدکردنەوە چونکە فەرمووده دووبەشە :

سەنەد : (ئەو کەسانەی ئەیگێڕنەوە)

مەتـن : (وتەی ئەوکەسەیە کەلێوەی گێڕدراوەتەوە)

نمونـە ئیمام ـی بوخاری فەرموویەت ـی : (حدثنا الحميدي عبد الله بن الزبير قال حدثنا سفيان، قال حدثنا يحيى بن سعيد الأنصاري قال: أخبرني محمد بن إبراهيم التيمي أنّه سمع علقمة بن وقاص الليثي يقول سمعت عمر بن الخطاب رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ على المنبر قال سمعت رسول الله ﷺ يقول انما الاعـمال بالنيات ...)

سەنەد : بریتیە لەوەی کە ئیمام ـی بخاری لە حمیدیەوە دەست ـی پێکرد تاگەشت بەوەی عمری کوڕی خطاب فەرمووی بیستم لە پێغەمبەر ﷺ ئەمە تائێرە پێی ئەوترێ سەنەد.

مەتن ـەکەش : بریتیە لە فەرموودەکە (انمـا الاعمال بالنیات) ئەوە پێی ئەوترێ مەتن.

کەواتــا ئەم زانستە کـار ئەکات لەسەر پاککردنەوە وپوختەکردن ـی فەرموودە لەوشتانەی کەتێکەڵ ـی ئەبێت لەلاوازی وجگە لەوانەش کەفەرموودە ئەشێوێنێت ئەم زانستە یارمەت ـی دەرە بۆئەوەی کەسـی بەڵگەهێنەر بتوانێت بەڵگە بهێنێتەوە بەفەرموودە :

١- سەلماندنی فەرموودەکە بۆ پێغەمبەر ﷺ

٢- سەلماندنی بەڵگە لەسەر حوکمەکەی

کەواتا زانست ـی فەرموودە دابەش ئەبێت بۆ دوو بەش کەپێی ئەوترێ :

١- زانست ـی ڕیوایەت

٢- زانست ـی درایـــة

زانست ـی ڕیوایەت : جۆری یـەکەم گەڕان ئەکات بۆئەوشتانەی لە پێغەمبەرەوە هاتون ﷺ لەوتەکان ـی وکردارەکان ـی وباردۆخەکان ـی کەواتـا زانست ـی ڕیوایە پشکنین لەوە ئەکات کەنەقڵ کراوە بۆنمونە گەر شتێک لەپێغەمبەرەوە نەقڵ کـرا ﷺ ئێمە سەیری ئەوە ئەکەین ئایا ئەمە وتەی پێغەمبەرە ﷺ یان لەکردارەکانیەت ـی یان لەوشتانەیە لەسەری بێدەنگ بووە وە ئایا بەڵگەیە لەسەر فڵان شت یـاخود نـا.

بەلآم زانست ـی درایة : پشکنین بۆ حاڵـی ئەوکەسانە ئەکات کە گێڕاویانەتەوە بۆنمونە کەسێک ڕیوایەتەکە ئەگێڕێتەوە سەیری حاڵـی ئەوکەسە ئەکرێت ئایا لەزانست ـی فەرموودە ئەوکەسە قبوڵ کراوە یان ڕەد کـراوە.

کەواتـا ئەم زانستە لەمەتن وسەنەد ئەکۆڵێتەوە :

جاری واهەیـە پیاوانی سەند هەمووی کەسـانی سیقە وعەدلن بەڵام مەتنەکە شاذ و نەخۆش ـی (عیلەت ـی) تێدایە لەم کاتەدا دیسان وەرناگیرێت یان بەپێچەوانەوە جـاری واهەیە پیاوانی سەندەکە ناگەنە ئاستی قبوڵ کردن وسیقە بـەڵام مەتنی فەرموودەکە قبوڵکراو ئەبێت لەبەر ئەوەی لە قورئان وسونەت هاوشێوەی ئەو فەرموودەیە هاتوە یـان بنەما شـەرعیەکان پشتیوانی لێ ئەکات کەواتا زانست ـی فەرموودە کار لەسەر قبوڵکردن وڕەدکردنەوەی حەدیث ئەکات بەوپێوەرە زانستیانەی دانراوە.

دەروازەی زانینی ئەم زانستەش بریتیە لەم هۆنراوەیەی (ئیمام ـی بەیقونی رحمە اللە تعالـی کەدانراوی ئیمام عمر (یـان طە) ـی کوڕی محمد ـی کوڕی فتوح ـی بەیقونی دیمەشق ـی شافعی ـیە) زانایەکە زۆر لەبارەیەوە شت نـــەزانراوە لـــەساڵـی 1080 ـی کۆچی وەفـات ـی کردوە.

کەدەست پێکی هۆنراوەکەی دەست پێ ئەکات بەوتنی بسم الله الرحمن الرحيم وپـــاشان ئەفەرموێت :

أَبـــــدَأُ بِالحَمْـدِ مُصَلِّيَــــاً عَلَى	مُحَمَّـــدٍ خَـــيْرِ نَبِـــيٍّ أُرْسِــــلا
بەالحمـدلله وناردنی درود وصەلاوات بۆسەر محمد	باشترين ـی پێغەمبەران دەست پێ ئەکەم ﷺ
وَذِي من أقْسَــــامِ الحَدِيثِ عِـــدَّهْ	وَكُـــلُّ وَاحِـدٍ أَتَــــى وَحَـــدَّه
ئەمە بەشەکان ـی حەدیث ـە کەچەند جۆرێکن	هەریـەکەیـان بەپێناسەی خۆی باسکراوە
أَوَّلُهَا الصَّحِيـــــحُ وَهْـــوَ مَا اتَّصـــلْ	إسْنَــادُهُ وَلَـــمْ يَشُذَّ أَوْ يُعَـــلْ
یــەکەمیـان فەرموودەی صەحیح ـە	لەڕووی سەنەدەوە متصل ـە شاذ وعلەتی تێدانیە

ئیمام لەمەرج ـی فەرموودەی صەحیح فەرمووی سەنەدەکەی (متصل) بێت واتا هەموو ئەوانەی ڕیوایەتەکە ئەگێڕنەوە پچڕانیان تێدانیـە بۆ نمونە ژمارە یـەک ئەڵێت ژمارە دوو پێی وتم ژمارە دوو ئەڵێت ژمارە سێ پێی وتـم ژمارە سێ ئەڵێت ژمارە چوار پێی وتـم ئەمە پێی ئەوترێ متصل چونکە "هەریـەکەیان یەک بەدووای یـەک لەکەسـی سەرووی خۆیانەوە ئەیگێڕنەوە" بـەڵام گەر کەسی ژمارە یـەک بڵێت کەسی ژمارە سێ پێی وتم ئەمە پێی ناوترێ متصل چونکە کەسـی ژمارە دوو لەناو سەنەدەکە دیارنەماوە.

پـاشان فەرمووی شــاذ نەبێت **شــاذ چییە** ؟

واتـا کەسێکی سیقە گێڕاویەتیەوە بەڵام پێچەوانەی لەخۆی سیقەتری کردووە جـا یان یـان لەڕووی ژمارەوە مخالەفەی کۆمەڵێک لەخۆی سیقەتر بکات.

ئیمام ـی ابن حجر فـەرموویەت ـی : (الشاذ ما رواه المقبول مخالفًا لمن هو أولى منه) شـاذ ئەوەیە کەسێکی قبوڵکراو گێڕاویەتیەوە پێچەوانەی گێڕانەوەی کەسێکی کردوە کەلەخۆی لە پێشترە.

بـۆ نمونە پێغەمبەر ﷺ لە سوننەکان هاتوە نەهیکردوە لە ڕۆژووگرتن لەدوای پانزەی شەعبان ـەوە (**لەڕووی سەنەدەوە کێشەی نیـە**) بـەڵام لەهەردوو صەحیح بخاری ومسـلم هاتوە پێغەمبەر ﷺ نەهیکردوە لــە ڕۆژووگرتن پێش ڕەمەزان بەڕۆژێـک ودووڕۆژ .

کەواتا بەپێی فەرموودەکەی بخاری ومسلم ڕۆژووگرتن لەدوای پانزەی شەعبانەوە جائیزە چونکە نەهیکردنـەکە تەنها بۆ ڕۆژوو دووڕۆژ پێش ڕەمەزان دیاریکراوە بەڵام لەفەرموودەی سوننەکان نەهیەکە لەدوای پانزەی شەعبانەوە دیاریـکراوە بۆیە ئیمام ـی احمد دەستی گرتوە بەفەرموودەی هەردوو صەحیحەکە وتویەتی فەرموودەی یەکەم شـاذە چونکە پێچەوانەی گێڕانەوەی لەخۆێ باڵاتری کردووە کەڕیوایەتی بخاری ومسلم ـە.

لەجۆرەکـان ـى شاذبـوون بریتیە لەوەی پێچەوانەی شتێك بێت کەبەپێویست لەدیندا زانـراوە.

نمونەی ئەو شاذانـە لە صحيح بخاری هاتوە بریتیە لەو فەرموودەیەی : (أن النار لا تمتلئ حتى ينشئ الله لها خلقًا آخر) واتــە : دۆزەخ پڕنابێت تا الله تعالى دروستکراوی تری بۆدروستەکـات.

ئەمە گەرچی سەنەدەکەی متصل ـە بەڵام شاذە چونکە لەديندان بەپێویست زانراوە الله تعالى ستەم لەهیچ کەسێک ناکات ئەم ڕیوایەتەش وەک ئیمام ـى ابن قيم فـەرموویەت ـى : (فغلطٌ من الراوي انقلب عليه لفظه وإنما هو (وأما الجنة فإن الله يُنشئ لها خلقًا) وقد ذكره البخاري وسياق الحديث يدل على ذلك) [1]

واتــە : هەڵبوە لەوکەسەی گێڕاویەتیەوە لەفزەکەی پێچەوانەکردۆتەوە کەڕاستیەکەی ئەوەیە (کە الله تعالـى بۆبەهەشت خەڵکانێـکی تازە دروستەکات) بخاری باسیکردوە وە سیاقـی فەرموودەکەش هەربەڵگەیە لەسەر ئەمە.

شێخ ـى ئیسلام ابن تيميەش رحمه الله تعالى هەمان ڕوونکردنەوەی ابن قيم ـى لەسەریـاوە. [2]

---

[1] زاد المعاد في هدي خير العباد لابن القيم (1/ 551)

[2] (مقدمة في أصول التفسير) لابن تيمية (30)

کەواتا لەمەرجی صەحیح بوون بریتیە لەوەی شـاذ نەبێت.

پاشـان فەرمووی (علەت ـی تێدا نەبێت) واتا گەر علەتێک هەبێت کە ڕێگربێت لە قبوڵکردن ـی فەرموودەکە ئەوە بەصەحیح دانانرێت ئەمەش پێی ئەوترێ علة قادحة کەئەم جۆرە علەتە لەصحیح بـوون دەری ئەکات **علەی قادحة چیە وچۆنە ؟**

بریتیە لەوەی فەرموودەیـەک دووکەس ئەیگێڕنەوە یـەکێکیان ئەڵێت ئەوشتەی نەکردووە یەکێکیان ئەڵێت ئەوشتەی کردووە بەڵام علەیەک کەشکێنەر نیـە بۆنمونە باسی ئەو وشترە جابر کە پێغەمبەر ﷺ لێی کـڕی کەگێڕەوەکانی فەرموودەکە لەنرخی کڕینەکە جیاواز گێڕاویانەتەوە بەکەم وزیـاد ئەم علەتە شکێنەر نیـە چونکە ئەوەی گرنگە کەوا پێغەمبەر ﷺ وشترەکەی کڕیوە بەنرخێکی دیاریکراو ئیتر ڕێژەی نرخەکە فەرموودەکە ناگەیەنێتە علەتێکی شکێنەر.

کەواتا تائێرە مەرجەکان بریتی بـــوون لە اتصال ـی سەنەد

سەلامـەت بوون لـەشاذ بـوون

سەلامەت بـوون لە علەتی شکێنەر

پــاشـان ئیمام فەرموویـەت ـی

يَرْوِيهِ عَــدْلٌ ضَابِــطٌ عَنْ مِثْــلِهِ	مُعْتَمَدٌ فِي ضَبْطِــهِ وَنَقْلِــهِ
کەسێکی عادل و وردبین ئەیگێڕێتەوە لەکەسانی	هــاوشێوەی خۆی پشت پێ بەستراوە لـە وردبینی وگــێڕانـــەوەدا

فەرمووی عەدل کەواتائەمە مەرج ـی چوارەمـە بۆ سەحیح دانانی فەرمووده عەدل بوون ئەم مەرجانەی هەیە :

- ✓ ئیسـلام
- ✓ دووركەوتنەوە لەفسق
- ✓ کەسێکی غافڵ نەبێت
- ✓ موکەلەف بێت
- ✓ شتانێکی تێدانەبێت کەسایەتی بڕوخێنێت

واتا (عەدل بوون لەلای زانایـان واتا دامەزراوی کەسێک لەدین و کەسایەتیدا) ئەمە پێی ئـەوترێ عەدل واتا کەسـێک فاسق بێت عادل نیە چونکە دامەزراونـیە لەسەر دین بـۆنمونە کەسـێک پەیوەندی خزمایەتی پچڕاندوە ئەمە عەدل نیە گەر ڕاستگۆترین کەسیش بێت کەواتـا کەسی گێڕەوە ئەبێت عادل بێت چونکە فاسق هەواڵی لــێ وەرناگیرێت پـــاشـان ئەوەش بزانە لەمەرج ـی عەدل بـوون ئەوەنیە

مرۆڤەکە توشــی گوناهـ نەبێت هەرگیز بەڵکو گەر توشی گوناهێــک بوو دەستبەجێ تەوبە ئەکات چونکە هیچ مرۆڤێـک نیە مەعصوم بێت بەڵام سەبارەت بـەتاوانی درۆکردن تەفصیل ــی تێدایــە :

١- گەر درۆ بکات بەدەم پێغەمبەرەوە ﷺ بۆ هەمیشە عەدالەتــی لێ وەرئەگیرێتەوە وپەک ئەخرێت تەنانەت گەر تەوبەش بکات تەوبەکەی نێوان خۆی ـو الله تــعالی ـیە بەڵام لەڕووی ڕیوایەتەوە ڕەد ئەکـــرێتەوە ولێی وەرناگیرێت.

٢- گەر درۆ لــەقسەکردن ــی هەبێ لەگەڵ خەڵکیـدا کە پەیوەندی بەدرۆکردنەوە نەبێت لــەدیندا ودرۆکەی پەیوەندی بەحەڵاڵ وحەرامەوە نەبێت ئەم جۆرە ئەگەر تەوبە بکات ئەوە عەدالەت ــی بۆ ئەگەڕێتەوە وڕیوایەتی وەرئەگیرێت.

پـاشان (کەسـایەتیەکەی پارێزراوبێت) واتا ئەوکارانە نەکات کە لەشەخصیات ــی بات بۆنمونە پیـاوێکی خاوەن علم ودین بچێتە دەرەوە چلورەیەک بگرێت بەدەمەوە لەپێش چاوی خەڵک دەسـتکات بەلێسینەوەی چلورەکـە ئەم کارە لەکەسـایەتی ئەو پیاوە ئەیـات وئەبێتە جێگەی گاڵتەجاڕی خەڵـکی بـەڵام گەر ئەوکارە لەنەریتی خەڵکی ئەوناوچەیـە وئەوشار وجێگەیە نەریت بێت وشتێکی ئاسایی بێت لەناوخەڵکی ئەو جێگەیـەدا ئەو کاتە نابێت لــێدان لە کەسـایەتی چونکە نەریتی

شوێنکە ئەوکارە بەلێدان لەکەسایەتی دانانێن وشتێکە خویان لەسەری گرتوە بەڵام گەر ئەوکارە ببێتە هۆی ڕەخنە وقسەی خەڵکی ئەوشوێنە بەرامبەر بەوکارەی ئەوە ئەبێتە لێدان لەکەسایەتی .

زانایان لە تعدیل (**زانستی جرح وتعدیل**) جاری واهەیە لەحوکمدان لەسەر کەسێک ڕاجیاواز ئەبن بۆ نمونە زانایەک ئەڵێت فلان کەس کێشەی نیە یەکێکی تر ئەڵێت سیقەیە یەکێکی تر ئەڵێت فەرموودەی ڕەدئەکرێتەوە وهیچ نیە لەم کاتەدا ئایاچی بکرێت ئایا جەرح "**برینداركردن وطعن ـەكە وەربگرین یان ئەوانەی وەسفیان كردووە كامەی وەربگرین ؟**"

لەوەڵامدا ئەڵێین ئەوە وەرئەگرین کەڕاجح ـە گەر ئەو زانایەی ئەم کەسەی بەسیقە داناوە ئـــاگادارترە بـەحاڵـی ئەم کەسە لەچاو ئەوکەسەی کە طعن ـی لێ یاوە ئەوە وتەی ئەوکەسە وەرئەگرین کەبەسیقەی داناوە چونکە ئەم ئاگاداترە بـەحاڵی کەسەکە چونکە ئەوکەسەی ئاگادارترە وپەیوەندی وهەڵسوکەوتـی لەگەڵ ئەم کەسە هەبوە ئەم ئاگادارترە پێی لەچاوئەوکەسەی کەجرح ـی کردووە بـەڵام گەر ئەوکەسەی جرح "**طعن ـی یاوە لەکەسەکە ئەم ئاگادارتربێت بەحاڵی کەسەکە وهەڵسوکەوتی لەگەڵ هەبوبێت ئەوکاتە وتەی ئەم وەرئەگرین چونکە ئەم باشتر ئەیناسێت**"

کەواتا گەر زاناکان خیلافیان هەبوو لەجرح وتعدیل ـی "کەسێک هەرکامیـان زیاتر لێوەی نزیک بوو ئەوە وتەی نزیکترەکەی لەسەر وەرئەگرین" بــەڵام گەر ئەگەر هەردوولا یەکسان بـون یان لامان ڕوون نەبوو کامیان لێوەی نزیکتربوونە لەمەشدا خیلاف هەیـە هەنێک لەزانایـان فەرموویانە ئەصل عەدالەت ـە بۆیە وتەی ئەوانە وەرئەگرین کەوا بەعەدالەت وەسفیان کردووە هەنێ تر فەرموویـانە ئەصل عەدالەت نەبوونە بۆیە دەست بەوتەی ئەوانەوە ئەگرین کە جەرحیان کردوە وڕیوایەتەکەی ڕەدئەکـەینەوە بەڵام هەنێکی ترتەفصیل ئەیـەن بەبابەتەکە ئەفەرموون وتەی ئەوە وەرئەگیرێت کە تەفسیرکـراوە بۆنمونە ئەوکەسەی ئەڵێت فلان کەس کەسێکی سیقە وعەدلـە لەگەڵیدا باسی ئەوەش ئەکات ئەڵێت ئەوهۆکارەی پێشتر لەسەر جرح (طعن ـی لێدرابوو تەوبەی لێکردووە) کەواتا لێرەدا بەتەفسیرکراوی تعدیل ـی کرد لەم کاتەدا تعدیل پێش ئەخرێت چونکە زانست ـی زیاتری هەیە بەحاڵـی کەسەکە هۆکاری جرح کردنەکە ئاگادارە وئاگاداریشە بەتەوبەکردن ـی لەوکارەی کەبۆتە هۆی جەرح کـردن ـی بەڵام بەپێچەوانەوە گەر ئەوکەسەی جرح ئەکات بڵێت ئەوکەسـە تامرد لەسەر ئەوتاوانە مردووە لەم حاڵەتە جرح کردن پێش ئەخرێت.

پاشان ئیمام فـەرمووی (ضابط) ضبط دووجۆرە :

١- ضبط ـی سنگ لەبەرکردن

٢- ضبط ـی کتاب نوسینەوە

ابن معین فـەرموویەت ـی : ئەوانەی ڕیوایەت ـی فەرموودە ئەکەن دووجۆرن جۆرێک ئەوانەن پشت ئەبەستن بەلەبەرکردن وجۆریکی تر بریتین لەوانەی ڕزقی لەبەرکردنیان پێ نەبەخشـراوە وتواناى لەبەرکردنیان بەهێزنیـە جا گەر لەنوسینەوەی فەرموودەکان لەکتێبدا ضبط و وردبین بن لەنوسینەوە و وتنەوەی فەرموودەکان وردبین ئەوە پشت بەڕیوایەتیان ئەبەسترێت.

کەواتا ضبط ـی سنگ : بریتیە لەوەی کەسەکە ئەوەی ئەیگێڕێتەوە لەبەری بێت واتا کاتێ ئەوفەرموودەی ئەیەوێ بیگێڕێتەوە لەشێخەکەی چۆن بیستویەتی ئاوا بیگێڕێتەوە

ضبط ـی نوسین : بریتیە لەوکەسەس لەنوسینەوەی فەرموودەکان وردبین بێت وکتێبەکەی بپارێزێت لەوەی بکەوێتە دەست کەسانێ تر شتی زیادەی تێبکرێت بەڵکو وردبین وپارێزەری کتێبەکەی بێت چۆن ـی بیستوە بەوشێوە بینوسێتەوە کەواتا ئەوەی لەم مەرجە ئەچێتە دەر ئەوکەسەیە کەلەکات ـی وەرگرتنی فەرموودەکـە بێ ئاگایی بوبێت یان لــەکاتی وتنەوەی ـدا زۆرجار لەبیری بچێتەوە.

پاشـان ئیمام فەرمووی (عن مثله) :

ئەبێت ئەم کەسەی ئەم مەرج ـی صەحیح بونانەی تێدابێت فەرموودەکە لەکەسێکەوە بگێڕێتەوە کەوەک خۆی ئەو مەرجانەی تێدابێت پـاشان لەلایەن زانایان ـی جرح وتعدیل ـەوە ئەوکەسە متمانە پێکراوبێت وپشت بەوڕیوایەتی ببەسترێت.

وانـەی دووەم

وانــەی دووەم لەهۆنراوەکەی بەیقون ـی لەبارەی زانست ـی فەرمووده ئەفەرموێت

وَالحَسَــنُ المَعْرُوفُ طُرْقــاً وَغَـدَتْ   رِجَالُهُ لاَ كَالصَّحِيــحِ اشْتَهَـــرَتْ

فەرموودەی حسن ڕێگەی گێڕانەوە وسەنەدەکەی ناسـراوە   بەڵام پیاوانـی سەنەدەکە وەک پیاوانی سەنەدی صەحیح ناسراو نیـن

وَكُلُّ مَا عَــنْ رُتْبَةِ الحُسْنِ قَــصرْ   فَهْـوَالضَّعِيفُ وَهْـوَ أَقْسَـاماً كَثُـرُ

هەر ڕیوایەتێـک لەپلەی حسن خوارتربێت   ئەوە لاوازە ئەمەش چەند بەشـێکی هەیە

وَمَا أُضِيفَ لَلنَّبِــــــيِ المَـرْفُـوعُ   وَمَــــا لِتَابِــعٍ هُــوَ المَقْطُــوعُ

ئەوەی بـدرێتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ پێی ئەووترێ **مەرفوع**   ئەوەی ئەدرێتە پاڵ تابعی ـەوە پێی ئەوترێ **مقطوع**

فەرموودەی حســن داخـل ـی مانای صەحیح ـە لە ڕووانگەی قبوڵکردنەوە بەڵام جیاوازیەکەی لەگەڵ صەحیح ئەوەیە وەک فەرمووی پیاوانی سەنەدەکە ناگەن بەئاستی پیاوانـی صەحیح لە ڕووی ضبط ولەبەرکردن و وردبین ـی وناوبانگ وپلە بەرزی ئەگەرچـی کەسـانێکی ضبط وعەدل ـن بەڵام ضبط ـی ئەمانە لەچاو پیاوانی صحیح کەمترە کەواتا جیاوزیـەکە لەوەدایە لەبڕی ئەوەی ضبط ـی تەواوی پلەبەرزی هەبێت ضبط ـی کەمترە

کەواتا پێناسەی حسن : بریتیە لەوەی کەسێکی عەدل کە ضبط ـی کەمـترە بەسەندی متصل بەبێ شاذ بـوون وبەبێ علەتی شکێنەر ئەیگێڕێتەوە.

کەواتـا کەسی حسن تۆمەتبارنیـە بەدرۆ بەڵکو کەسـێکی ڕاستگۆیە بەڵام ضبط ـی کەمترێکە بەمەرج ـی ئەوەی پارێزراوە لەدرۆ بەڵام گەر کەسـێک غافڵ بوون وبێ ئاگای زۆری هەبێت و هەڵەی زۆری هەبێت ئەمە ڕیوایەت ـی بەضعیف دائەنرێت وەک ئیمام ـی الترمذی فەرموویەتی (ان من کان مغفلا کثیرا الخطإ لایحتج بحدیثـه).

نمونەش ئەو فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ فەرموویەت ـی : (لولا ان اشق علی امتی لامرتهم بسواك عند کل صلاة) ئەمە فەرموودەیـەکی حسن ـە چونکە سەنەدی فەرموودەکە هەموو پیاوەکان ـی صەحیح ـن تەنها یەک کەس نەبێت کە لەسەنەدەکەیـدا هەیە بەناوی (**محمد بن عمرو بن علقمه**) کەئەم کەسە لەپلەی حسن ـدایە چونکە وردبین ـی وضبط ـی ئەم کەسە کەمترە لە ضبط ـی پیاوانی صەحیح.

پاشـان هەر فەرموودەیەک پلەی نزمتربێت لەحســن ئەوە ضعیف (لاوازە)

کەواتا ضعیف چیە ؟

هەرفەرموودەیەکە لەپلەی صحیح وحسن نزمتربێت مەرجەکان ـی صحیح وحسن ـی تێدانەبێت : (واتا لاواز بریتیە لەوەی مەرجەکانی قبوڵکردن ـی فـەرموودەی تێدانیـە)

بۆنمونە کەسێکی عەدل ڕیوایەتێ ئەگێڕێتەوە بەڵام ضبط ـی لاوازە واتا ضبط ـی خەفیف نیە وەک پیاوانی حسن وە ضبط ـی بەهێزنیە وەک پیاوانی صحیح ئەوە ئەو فەرمووده بە لاواز دائەنرێت یاخود ڕیوایەتەکە پچڕان لەسەنەدەکەی هەبێت دیسان بەلاواز دائەنرێت کەواتا کۆی گشت ـی تائێرە سێ جۆر فەرموودمان باسکردووە.

- ✓ **صحيح**
- ✓ **حسن**
- ✗ **ضعيف**

بەڵام ئەم سێ جۆرە (٥) پێنج لق ـی لێ ئەبێتەوە :

صحيح لذاتة — **صحيح لغيره** — **حسن لذاتـه** — **حسن لغيره** — **ضعيف**

صحيح لذاتة : ئەوەیە کەخۆی لەخۆیدا لەپلەی صەحیحە کەپێناسەکەی لەوانەی یەکەم باسکرا

صحيح لغيره : بریتیە لەو فەرموودەیەی کەخۆی حسن ـە بەڵام بەچەند ڕێگەیەک هاتوە ناوئەنرێت صحيح لغيره واتا ئەگاتە پلەی صحيح لغيره بەهۆی هاتنی بەچەند ڕێگەیـەک

حسن لذاتـه : بریتیە لەو فەرموودەی خۆی لەخۆیدا لەپلەی حسن ـدایە بەڵام پیاوانی سەنەدەکە ضبطـ ـی کەمێک لەخوار پیاوانی صحیح ـە.

حسن لغیره : بریتیە لەوفەرموودەی خۆی لەخۆیدا لاوازە بەڵام بەچەند ڕێگەیەک هاتوە هەنێکی هەنێ تری بەهێز ئەکات ئەمە ئەبێتە حسن لغیره.

بەلاّم ضعیف : بریتیە لەوەی نەصحیح ـە نەحسن ـە.

هەموو ئەوانە (صحیح لذاتـه صحیح لغیره حسن لذاتـه حسن لغیره) قبوڵ ئەکرێن تەنها ضعیف نەبێت هەموو ئەوانە ئەکرێن بەحوجە و بۆخەڵکی ئەگێڕدرێتەوە تەنها ضعیف نەبێت ضعیف ـیش کاتێک دروستە بگێڕدرێتەوە کەڕوون بکرێتەوە کەضعیف ـە کەواتا دروست نیە ضعیف باس بکرێت ئیلا بەمەرج ـی ئەوەنەبێت کەبوترێ ضعیف ـە.

بەڵام هەنێـک لەزاناکان گێڕانەوەی فەرموودەی ضعیف ـیان بەجائیز داناوە لەبابەتی ترغیب وترهیب **بەچـوار مەرج** :

١- فەرموودەکە هاندان وترساندن ـی بەندەی تێدابێت

٢- لاوازیەکەی زۆر توند نەبێت بەڵام گەر زۆر توندبێت جائیز نیـە باس بکرێت

٣- ئەو فەرمووده لاوازه ئەصلی هەبێت لەكتاب وسونەت بۆنمونه لەبارەی چاكەكردن لەگەڵ دایک وباوک یان فەزڵی جەماعەت یان فەزڵی قورئان خوێندن ئەمانە لەكتاب وسونەت دەقی لەسەر هاتوه ئەبێتە پاڵپشت بۆ فەرمووده لاوازەكە.

٤- بڕوای وانەبێت كەئەوه پێغەمبەر ﷺ فەرموویەت ـی چونكە جائیزنیە بەوتەی پێغەمبەری بزانێت ﷺ ئیلا صەحیح وحسن نەبێت.

بەڵام وتەی ڕاست ئەوەیە "جائیزنیـە فەرموودەی لاواز بۆخەڵكی باس بكرێت ئیلا بەڕوونكردنەوە وئاماژەدان نەبێت بەلاوازیەكەی" چونكە گەر ئاماژە نەیا بەلاوازیەكەی خەڵكی واتێ ئەگەن ئەوە قسەی پێغەمبەرە ﷺ.

وَمَا أُضِيفَ لَلنّبِـــــــي المَـرْفُـوعُ وَمَــــا لِتَابِـــعٍ هُــوَ المَقْطُـــوعُ

لێرەدا نوسەر باسـی ناو وسیفات ـی جۆرەكانی فەرمووده ئەكات واتا ئەوەی درایە پاڵ پێغەمبەر ﷺ پێی ئەوترێ مەرفوع ئەم ناو لێنانە پەیوەندی بەصحیح وضعیف ـەوە نیە بەڵكو ناساندنی ناوی خاوەن قسەكەیە واتا هەرشتێک بدرێتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ لەوتە یان كردار یان دانپێنان یان سیفەتێـک لەسیفەت وهەڵسوكەوتەكانی پێغەمبەر ﷺ ئەمە پێی ئـــەوترێ مـەرفوع لــە زانست ـی فـــەرمووده.

بۆنموونە "نمونەی فەرموودەی مەرفوع" ـی وتە ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی (بنی الاسلام علی خمس) ئیسلام لەسەر پێنج پایە بونیادنراوە نمونەی فەرموودەی مەرفوع ـی کرداری ئەوەیە (کان النبی ﷺ ینام علی جنبه الایمن) پێغەمبەر ﷺ لەسەر لای ڕایست ـی ئەخەوت .

نمونەی مەرفوع ـی اقرار ئەوەیە کە جابر ئەفەرموێت : (کنا نعزل والقران ینزل) ئێمە عەزلمان ئەکرد ئاوی مەنی ـیمان نەئەکردە ناو ئەندامی زاوزێی هاوسەرەکانمان قورئانیش دائەبەزی (مەنع ـی لێ نەئەکردین واتا اقـراری بەوکارە کرد) کەواتا نەهاتنی وەحی لەسەر ڕێگری کردن لەوکارە وبێدەنگ بوون لەسەری پێی ئەوترێ دانپێنان یان اقرار پێکردن ئەمانە هەمووی ئەبێتە فەرموودەی مەرفوع واتا ئەدرێتە پاڵ وتە وکردار وڕازیبون پێغەمبەر ﷺ نمونە لە مەرفوع ـی خەلق ـی پێغەمبەر ﷺ ئەوەیە کە ئەنەس ـی کوڕی مالک فەرموویەتی : (پێغەمبەر ﷺ کەسێک بووە نەدرێژ بوە نەباڵا کورت بووە) ئەمە درایە پاڵ شێوەی خەلق ـی پێغەمبەرﷺ یان مەرفوع ـی ڕەوشت ـی پێغەمبەر ﷺ کە دایکە عائشە ئەفەرموێ : (کان خلقه القران) ڕەوشت ـی پێغەمبەر ﷺقورئان بوو.

کەواتا ئێستا تێگەشتیت هەرشتێک بدرێتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ لەڕەوشت وخەلق و قسە و کردار و ڕازی بوون ـی ئەمە ناوئەنرێت چی ناوئەنرێت **حەدیث ـی مورفوح** واتا بەرزکراوەتەوە ودراوتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ.

بەڵام ئەوەی ئەدرێتە پاڵ هاوەڵانەوە لەوتەوکردار پێی ئەوترێ (**مەوقوف**) بۆنمونە مەوقوف ـی وتە ئەوەیە کەئەوترێ ابوبکری صدیق وای فەرموو ئیمام ـی عمر وای فەرموو مەوقوف ـی کرداری ئەوەیە بۆنمونە ئەوترێ ئیمام علی عوثمان ئاوای کرد ئیمام ابوبکر ئاوای کرد ...هتد

ئایا ئەوەی ئەدرێتە پاڵ هاوەڵان حوکمی حەدیثی مەرفوع وەرئەگرن؟

وەڵام ئەمە دووجۆرە

١- جۆرێکی حوکم ـی مەرفوع وەرئەگرن

٢- جۆرێکی حوکم ـی مەرفوع وەرناگرێت لەسەر هاوەڵەکە ئەوەستێت پێی ئەوترێ مەوقوف

ئەو ئەثـەرەی لەهاوەڵێکەوە ئەگێڕدرێتەوە گەرباسی شتێک بکات یان کردارێک بـکات کەئەوشتە بەاجتهادی مرۆڤ درکی پێ نەکرێت ومەجال ـی بۆچون ـی مرۆڤی تێدانەبێت بۆنمونە هاوەڵێک باسـی نیشانەکان قیامەت و باسی ساحەی مەحشەر

وبەهەشت ودۆزەخ ئەکات ئەم شتانە تەنها بەوەحی ئەزانرێت مرۆڤ بەهەوڵ وکۆشش وبۆچون وئەقڵی خۆی ناتوانێت پێی بگات لەم کاتەدا ئەڵێین وتەی ئەم هاوەڵە حوکمی مەرفوع ـ هەیە واتا ئیلا لە پێغەمبەرەوە بیستویەت ـ ﷺ یان هاوەڵێک بڵێت ئەم کارە لـەسونەتە ئەمە حوکم ـ مەرفوع وەرئەگرێت واتا "هەرشتێک مەجال ـ اجتهاد و بۆچون ـ مرۆڤ نەبێت ئەوە حوکمی حەدیث ـ مەرفوع ـ هەیە" بەڵام گەر لەوبابەتانە بێت کە مەجال ـ اجتهادە یان لەاسرائیلیات ڕیوایەت ـ کردبێت ئەوە حوکم ـ مەرفوع ـ پێ نادرێت.

بەهەمان شێوە گەر شتێک بدرێتە پاڵ سەردەم ـ پێغەمبەر ﷺ ئەمە حوکم ـ مەرفوع وەرئەگرێت وەک ئەوەی اسماء ـ کچی ابو بکر فەرمویەت ـ : (نحرنا فی عهد النبی ﷺ فرسا بالمدینة واکلناه) لـەسەردەم ـ پێغەمبەر ﷺ ئەسپێکمان سەربڕی لەمەدینە خواردمان .

لێرەدا ئاماژەی نەیاوە بەوەی پێغەمبەر ﷺ بەوشتە ئاگاداربوە ئەگەر ئاماژەی پێ بایە ئەبوو بەمەرفوع ـ صەریح بەڵام کەبەم شێوازە باسی کردووە ئەبێت بە (مەرفوعـ حوکمی) هەنێ لەزانایـان ئەفەرموون ئەمە پێی ناوترێ مەرفوع بەڵکو پێی ئەوترێ بەڵگە بۆیە مەرفوع نیە چونکە ئاماژەی ئەوەی تێدانیە پێغەمبەر ﷺ

پێی ئاگاداربوبێت بەڵام بـەحوجە دائەنرێت چونکە الله تعالی پێی ئاگاداربووە لەگەڵ ئەوەشدا حەرامی نەکردوە بۆیە ئەمە ئەبێت بە بەڵگە چونکە الله تعالی پێی ئاگاداربوە وحەرام ـی نەکردووە.

یان تابعیەک بڵێت فلان هاوەڵان بەمەرفوع ـیوای فەرموو ئەمە پێی ئەوترێ مەرفوع ـی حوکم ـی چونکە نسبەتەکەی نەیاوەتە پاڵ پێغەمبەرﷺ بەڵام گەر وتەکە بگەڕێتەوە بۆتابعی ئەوەپێی ئەوترێ (مـەقطـوع) جالەوتەیان بێت یان لەکردار بۆنمونە ئەوترێ سعیدی کوڕی مسیب وای فەرموو یان وای کرد

مقطوع سیفەتە بۆ مەتن واتا خاوەن ئەم مەتنە تابعی ـیە واتا ئەوەی ئەدرێتە پاڵ تابعیەوە پێی ئەوترێ مەقطوع (ئەکرێت سەنەدەکەی صحیح بێت یان ضعیف بێت) بەڵام منقطع سیفەتە بۆ سەنەدەکە پچڕانی تێدایە ومتصل نیە.

وانەی سێهەم

وانـەی سێهەم ـی هۆنراوەی بەیقوون ـی رحمە اللە تعالـی فەرموویەت ـی :

وَالمُسْــــنَدُ المتّصِلُ الإسْـــنَاد مِنْ	رَاوِيهِ حَـتّى المُصْطَفَى وَلَمْ يَبِــنْ
موسنەد بریتیە لەوەی پچڕان لەسەنەدەکەیدا نیە	لەوکەسەی ئەیگێڕێتەوە تا ئەگات بە پێغەمبەر ﷺ بەبـێ پچڕان
وَمَـــا بِسَمْــعِ كُلِّ رَاوٍ يَتّصِـــــلْ	إسْنَـادُهُ لِلْمُصْـطَـفَى فَالْمُتّصِـلْ
ئەو گێڕانەوەی کەسی ڕاوی ئەیگێڕێتەوە بەشـێوەی بیستن	تا ئەگات بە پێغەمبەر ﷺ ئەوەش پێی ئەوترێ فەرموودەی متصل

فەرموودەی موسنەد : بریتیە لەوەی وەک ئیمام فەرمووی سەنەدەکـەی بێ پچڕان متصل ـە تائەگات بەپێغەمبەر ﷺ کەواتـا پێناسەی فەرموودەی موسنەد چیە؟

بریتیە لەوەی دوو مەرج ـی تێدا کۆئەبێتەوە :-

١- سەنەدەکەی متصل ـە (واتا پچڕانی تێدانیە)

٢- بەرزکراوەتەوە بـۆلای پێغەمبەر ﷺ کەواتـا گەر سەنەدەکە متصل بێت بەڵام بەرزنەکرابێتەوە بگات بەپێغەمبەر ﷺ مەوقوف بێت ئەوە ناوترێت موسنەدە بەهەمان شێوە گـەر فەرموودەکە مەرفوع بێت بەڵام سەنەدەکەی پچڕانی تێدابێت دیسان ناوترێت موسنەد تاهەردوو وەسفەکەی تێداکۆنەبـێتەوە ئەمەش دیارترین پێناسەی فەرموودەی موسنەدە لەلای جمهوری زانایـان ـی فەرموودە ئەوەش پێناسەی دروستە کەئیمام ـی بەیقونی باسـیکردووە.

بەڵام هەیـە لەزانایـان موسنەدی داناوە بـۆ هەر ڕیوایەتێ کە متصل بێت ئەگەرچی مەرفوع یش نەبێت (واتا بەرزنەکرابێتەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ) هەنێـکی تریش پێی وایە ئەوەی مرفوع بێت بەموسنەد دائەنرێت ئەگـەرچی متصل ـیش نەبێ پاشـان مەرج نیە هەرفەرموودەیە موسنەدبێت واتا متصل بێت و مەرفوع بێت مانای ئەوەبێت کەصەحیح ـە نەخێر "فەرموودەی موسنەد تێیدا صەحیحە تێیدایە ضعیف ـە" چونکە جاری واهەیە سەنەدەکە پچڕانی تێدانیە بەڵام لەناو سەنەدەکەدا کەسـانێک هەن لاوازن یان مجهول ـن کەواتـا فەرموودەی موسنەد پێـکهاتوە لەبوون ـی ئەو دوومەرجە.

پاشان کەفەرمووی فەرموودەی موسنەد بریتیە لەوەی متصل بێت **متصل چییە ؟**

وَمَـــا بِسَمْــعِ كُلِّ رَاوٍ يَتَّصِـــــل	إسْنَـادُهُ لِلْمُصْـطَــفَى فَالْمُتَّصِــل

ئیمام لێرەدا پێناسەی متصل ـی بـەوەکردوە کە (دوومەرج ـی تێدابێت)

١- ئەوکەسەی ئەیگێڕێتەوە بەشێوەی بیستن وگوێگرتن لەکەسـی سەروی خۆیەوە ئەیگێڕێتەوە وەک ئەوەی تابعیـەکە گوێی لەهاوەڵەکـە بوە بەوشێوە ڕیوایەتی ئەکات بۆنمونە ئەڵێت بیستم لە شێخەکەم بەم شێوەیـە (ئەمە ڕوونتر ئەکەمەوە).

٢- گێڕانەوەکە بەرزبکرێتەوە تائەگات بەپێغەمبەر ﷺ کەواتا لەسەر پێناسەکەی ئیمام ـی بەیقوونی ڕیوایەتی مەوقوف (وتەی هاوەڵان) ومقطوع (وتەی تابعی) بەمتصل دانانرێت چونکە مەرفوع نەکراوە بـۆ پێغەمبەر ﷺ لە پێناسەکەی ئیمام وادەرەکەوێت گـەر کەسی ڕاووی (ئەوەی ئەیگێڕێتەوە) ئاماژە نەبێت بۆبیستن ـی لەشێخەکەوە ئەوە بەمتصل دانانرێت بۆیە مەرجداری کردووە گێڕانەوەکە لەشێوەی بیستن بێت یان ئەوەی جێگەی بیستن ئەگرێتەوە چونکە جێگربون ـی بیستن بەهێزترین شێوەیە.

بەڵام زانایـانی تر فەرموویانە : متصل ئەوەیە سەنەدەکەی متصل بێت بەوەرگرتنی هەموو ڕاویەک لەسەرووی خۆیەوە تاکۆتای واتا سەنەدەکەی بێ پچڕان بگات بـەکەسـی کـۆتایی جاکەسی کۆتایی پێغەمبەر ﷺ (واتا مەرفوع بێت) یان مەوقوف بێت لەسەر هاوەڵێک یان مقطوع بێت لەسەر تابعیەک بەشێوەی بیستن بێت یان بەغەیری بیستن گرنگ متصل بێت (ئەوترێ ئەمە متصل ـە بـۆ فلان کەس).

لەسەر پێناسەی ئەم زانایـانە متصل (مرفوع ومەووقوف ومەقطوع ئەگرێتەوە) وە گێڕانەوەکە بەشێوەی ئاماژەکردن بێت بۆ بیستن لەشێخەکەوە یـاخود بەشێوەی خوێندنەوەی بێت لەلای ماموستاکەی یان جگە لەوە لە ڕێگا پەسەندکراوەکان ـی

تری وەرگرتنی فەرموودە بێت ئەوە متصلە واتا هەر سەنەدێک پچڕانی تێدانەبێت بەمتصل دائەنرێت بەڵام ئـایا بۆ متصل بـوون ـی سەنەد کراوە بەمەرج کەســی ڕاوی گەشتبێت بەوکەسەی لێوەی ڕیوایەت ئەکات یـان ئەوەندە بەسە کەلەیەک سەردەمدا ژیاون ؟ **ئەمە دابەش ئەبێت بۆســێ خاڵ** :

١- ئاماژە بکات بەبیستن لـەفلان شێخ کەڕیوایەتی لێوە گێڕاوەتەوە

٢- چەسپابێت شێخەکەی بینیوە بەبێ بیستن لێوەی

٣- هاوسەردەم ـی یەکتربوون بەڵام نەسەلمابێت یەکتریان بینی بێت

جائـەگەر جێگیربوو لەشێخەکەی فەرموودەکەی بیستوە وەک ئەوەی بڵێت بیستم لەشێخەکەم یان شێخەکەم پێی وتم ئەمە لێرەدا متصل بوونێکی ڕوونە بەڵام گەر چەسپابێت فلان شێخی بینیوە بەڵام نەسەلماوە شتی لێ بیستبێت بۆنمونە ئەڵێـت شێخ فلان ئاوای وت نالێت بیستم یان پێی وتم بەڵام سەلماوە کەبەیەکتر گەیشتون لێرەدا مادام جێگیربوە ئەم کەسە گەیشتوە بە فلان شێخ ـی بەڵام ئاماژەی بەوەنەیاوە خۆی ڕاستەوخۆ بیستویەتی لێوەی دیسان بەمتصل دائەنرێت چونکە مادام ئەم کەسە واڕیوایەتەکەی گێڕاوەتەوە لەفلان شێخ ئەم کەسە خۆی کەسێکی عەدل ـە ئەوە قسەیەک نایاتە پاڵ کەسـێک ئیلا لەوکەسە ئەوقسەی بیستوە

بەڵام گەر لەیەك سەردەم ژیابن بەڵام نەچەسپاوە بەیەكتر گەشتبن ئایا گەر ڕیوایەت بكات لێوەی لەم باردۆخە بەمتصل دائەنرێت ؟

ئیمام ـی بوخاری ئەفەرموێت بە متصل دانانرێت تـا جێگیر ئەبێت بـەیەکتری گەیشتون بەڵام ئیمام ـی مسلم ئەفەرموێت بەمتصل دائەنرێت چونکە مادام لەیەک سەردەم ژیـاون وڕیوایەتەکەی یاوەتە پاڵ فڵان شێخ ئەوە ئەصل بریتیە لەوەی خۆی گوێی لێ بوە بـەڵام وتەی بخاری ڕاسترە کەپێویستە چەسپابێت کەسـێ ڕاوی گەیشتوە بەفڵان شێخ کەڕیوایەتەکەی لەوەوە گێڕاوەتەوە هەربۆیە صەحیح ـی بوخاری بەهێزترە لە مسلم چونکە ئیمام ـی بوخاری مەرج ـی سەلماندنی بەیەکتر گەیشتن ـی داناوە بەڵام ئیمام ـی مسلم بەمەرج ـی دانەناوە.

بەڵام هەنێکـی تر توندترن ئەفەرموون "تەنها بەیەکتر گەیشتن نایکات بەمتصل" بەڵکو ئەبێت جێگیربوبێ ئەو فەرمووەدەیەی لەفڵان شێخ بیستوە مەرج نیـە بۆ متصل بـوون بسەلمێنرێت ئەو فەرمووەدەیەی بە دیاریکراوی بیستوە لە شێخەکەی ئیلا مەگەر کاتێـک چەسپابێت کە تەنها یـەک فەرمووەدەی لەوشێخە بیستوە جگە لەو فەرمووەدە هەرشتێ تری لێوە بگێڕێتەوە بە متصل دانانرێت "وەک وتراوە حسن ـی بصری یەک فەرمووەدەی لەسمرة ـی کوڕی جندب بیستوە" لەبارەی عەقیقە بۆیە لەسەر ئەوبنەمایە گەر حسن ـی بصری ڕیوایەت ـی تر بکات لــەسمرەـی کوڕی

جندب بەمتصل دانانرێت بەڵام هەنێ زانا ئەفەرموون دیاریکردن ـی ئەمە قورسە گریمان حسن تەنها ئەوفەرموودەیەی لەسمرە بیستوە ئەوە ئەڵێین گەر ئەم فەرموودەی لەسمرە گێڕابێتەوە دوای مردن ـی سمرە ئەوە ئەڵێین ناکرێ لەدوای مردن فەرموودەی تری لەسمرە بیستبێت بەڵام گەر سمرە لەژیان بوبێت حسن وتبێتێ من تەنها ئەو فەرموودەیەم لەسمرە بیستوە بەڵام ئەکرێت دوای گێڕانەوەی ئەو فەرموودە فەرموودەی تری لەسمرە بیستبێت .

وانەی چوارەم

وانــەی چوارەم ئیمام فــەرمووی :

مُسَلْسَلٌ قُلْ مَا عَلَى وَصْـفٍ أَتَى	مِثْلُ أَمَا وَاللـهِ أَنْبَانِـي الْفَتَـــى
بلّێ موسەلسەل ئەوەیە کەلەسەر وەسفێک هاتوە	وەک ئەوەی ئەڵێت والله فلان کەس پێی وتم
كَذَاكَ قَدْ حَدَّثَنِيـهِ قَائِمــــــا	أَوْ بَعْــــدَ أَنْ حَدَّثَنِـي تَبَسَّمــا
یـان کاتێک کەبۆی گێڕامەوە بەپێوە ڕاوەستابوو	یان دوای ئەوەی کەبـۆی گێڕامەوە زەردەخەنەی کرد
عَزِيزُ مَـــــرْوِي اثْنَيْنِ أَوْ ثَلاَثَهْ	مَشْهُورُ مَــــــرْوِي فوْقَ مَا ثَلاَثَـهْ
فەرموودەی عـــزیز ئەوەیـە دووکەس یان سێ کەس ڕیوایەتیان کردووە	ئەوەشـی لەسەرووی سێ کەسەوە ڕیوایەتیان کردووە پێی ئەوترێ مشهور

ئیمام لێرەدا بـاسی (فەرموودەی موسەلسەل ئەکـات) واتای ئەم جۆرە بریتیە لەوەی سیفـەتێک لەهەموو چینەکان ـی سەنەدا دووبارە ئەبێتەوە جائەو سیفەتە وتە بێت یان بەشێوەی کردار بێت وەک ئەوەی هەموو کەسـەکانی سەندەکە ئەڵێن فـلان هەواڵی یامـێ هەتا کۆتای سەنەدەکە هەموویان ئەم دەستەواژەیە دووبارە ئەکەنەوە یان کەسـی ڕاوی ئەڵێت فلان کەس بەپێوە پێی وتم هەتا دووای هەموویان ئەڵێن فلان کەس بەپێوە پێی وتم لە فلان کەسەوە بەپێیوە پێی وت "سودەکەی بریتیە لە دڵنیابونەوە لە اتصال ـی ڕاویەکان بەتایبەت ئەگەر بەوشەی بیستم یان پێی وتم" بـۆیە ئیمام لەدوای باسکردن ـی فەرموودەی متصل باسـی فەرموودەی مسلسل ئەکات.

بـۆجوانتر تێگەشتن لەوەی فەرمووودەی مسلسل چیـە چەند نمونەیەك باس ئەكەین ، لەو فەرموودەی كەسـی ڕاوی بەوەصفێـك ئەیگێڕێتەوە وەكچۆن لەوكەسەی گوێی لێ بوە ئەوكەسەش بەهەمان شێواز لەكەسی سەرووی خۆی بەوشێوازە گوێی لێ بووە تا ئەگاتەوە بەصەحابەكە ئەویش بەوشێوە گێڕاویەتیەوە كەلەپێغەمبەری بینیوە ﷺ نمونـەش لەسەر ئەمـە فەرموودەكەی موعاذی كوڕی جەبەل ـە كە پێغەمبەر ﷺ فـەرمووی : (انـی احبـك فلا تدعن ان تقول دبر كل صلاة اللهم اعني على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك) بەڕاسـتی من خۆشم ئەوێی بۆیە لەپاش هەموو نوێژێـك ئەمە بڵێ اللهم اعني على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك هەربۆیە كاتێ موعاذ ئەمەی گێڕاوەتەوە بۆتابعیەكە وتویەتی من خۆشم ئەوێی لەپاش هەموو نوێژێك ئەم زیكرە بـڵێ كەسی تابعی كەئەم فەرموودەی گێڕاویەتیەوە بەوكەسەی وتوە من تۆم خۆشەوێ هەتـا كۆتا كەس هەموویان ئەوخۆشەویستیەیان دەربڕیوەبۆكەسـی دوواتر.

ئەمە پێی ئەوترێ مسلسل ـی وتەیی كەهەموو ڕاویەكان ئەو وتەیەیان دووبارە كردۆتەوە هەروەهـا نمونەی مسلسل ـی كرداری ئیمام ـی احمد ڕیوایەت ـی كردووە لە حمرانەوە : (كنا عند عثمان بن عفان رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ فدعا بماء فلما فرغ من وضوئه

تبسم فقال هل تدرون مم ضحكت؟) ئێمە لەلای عوسمان ـی کوڕی عەفان بووین داوای ئاوی کرد بۆ دەست نوێژگرتن کەلەدەست نوێژگرتن لێ بوویەوە زەردەخەنەیەکـێ کرد وفەرمووی ئەزانن بۆ پێکەنیم؟ فەرمووی پێغەمبەر ﷺ دەست نوێژی هەڵگرت وەکچۆن من دەستنوێژم هەڵگـرت پاشان زەردەخەنەیەکی کرد و فەرمووی ئەزانن بـۆچی پێکەنیم؟ ئێمەش وتـمان الله تعالی وپێغەمبەرەکەی باشتر ئەزانن پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (إن العبد إذا توضأ فأتم وضوءه ثم دخل في صلاته فأتم صلاته خرج من صلاته كما خرج من بطن أمه من الذنوب) بەندە کەبەجوانی وکامڵ ـی دەستنوێژی هەڵگرت پاشان دەست ـی بەنوێژکرد بەڕێکوپێکی کرد کاتێـک لەنوێژەکەی دەرەچێت وەک ئەوکـاتەیە کەلەسکی دایکی دەرچوبێت ئاوا لەگوناهەکانی پاک ئەبێتەوە .

ئەبینین ئیمام عوثمان لەگەڵ گێڕانەوەی فەرموودەکە وێنای پێکەنین وشێوەی زەردەخەنەکەی کرد وەکچۆن پێغەمبەر ﷺ کردی ئەوانەی دوواتر کە گێڕاویانەتەوە بەهەمان شێوەی ئیمام ـی عثمان دەست نوێژیان هەڵگرتوە وپێکەنیون وتویانە ئایا ئەزانن بۆچی پێکەنیم ...هتد واتا هەموو ڕاویەکان بەو شێواز وسیفەتە فەرموودەکە ئەگێڕنەوە یان بـۆنمونە ئەڵێت لەکاتی نان خواردن شێخەکەم بۆی باسکردم کەسـی خوار ئەمە لەکاتی نان خواردن ئەیگێڕێتەوە ئـــەڵێت شێخەکەم لەکاتی نان خواردن

بۆی باسکردم بەهەمان شێوە تائەگات بەچینەکانی خوارووتر لەسەر هەمان وەسف فەرموودەکە ئەگێڕنەوە کەدەستاو دەست بەوشێوە باسکراوە یان بەشێوەی ئەوەی ئیمام باسیکرد ئەڵێت والله فلان کەس پێی وتم یان کاتێک بۆی گێڕامەوە پێکەنـی یان بەپێوە ڕاوەستا بۆی گێڕامەوە چونکە کاتێک شێخەکەی بۆ ئەمی گێڕاوەتەوە بەپێوە ڕاوەستاوە شێخی شێخەکەشی بەهەمان شێوە بەپێوە گێڕاویەتیەوە تائەگاتە هاوەڵەکە وتائەگات بە پێغەمبەرﷺ هەمووی لەسەر یـەک وەسف وحاڵەت ئەیگێڕنەوە

نمونەیـەکی تر :-

ئەوپیاوەی کە لەڕەمەزاندا جیماع ـی لەگەڵ هاوسەرەکەی کرد کەهات بۆلای پێغەمبەر ﷺ وتی والله لەمن هەژارتر ودەست کورتر نیـە لەمەدینە ئەوەبوو پێغەمبەر ﷺ پێ کەنی تادانەکانی پشتەوەی دەرکەوت هەموو ئەوانەی کەئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە کەگەشتون بەوبڕگەیە پێکەنیون تا دانەکانی پشتەوەیان دەرکەوتوە کەواتـا مسلسل بریتیە لەوێناکردنی گێڕانەوەی فەرموودەکە وەک نواندنی ڕووداوەکە چۆن ڕووی یاوە هەموو ڕاویـەکان بەوشێوە ئەیگێڕنەوە.

تێبینی :- مەرج نیە هەموو مسلسل ـێک متصل بێت ومەرجیش نیە هەموو متصل ــێـک مسلسل بێت "**بەڵکو مسلسل ـی متصل بریتیە لەوەی سیفەت وشێوەیەکی هەبێت کەبەڵگە بێت لەسەر اتصال بوون ـی سەنەد**" هەنێ جار سەنەدەکە بەعەن عەنە دێت واتا عن فلان یان ئەڵێت قال فـلان ئەمەش مەرج نیە هەمووکات متصل بێت بەتایبەت گەر کەسەکێک هەبێت لە زنجیرە سەنەدەکە بەتەدلیـس نــــاسرابێت (لە زنجیرەکان دوواتر زیاترباسی تەدلیس ئەکەین)

عَزِيزُ مَــــــرْوِي اثْنَيْنِ أَوْ ثَلَاثَهْ	مَشْهُورُ مَــــــرْوِي فوْقَ مَا ثَلَاثَــهْ
فەرموودەی عـــزیز ئەوەیـە دووکەس یان سێ کەس ڕیوایەتیان کردووە	ئەوەشـی لەسەرووی سێ کەسەوە ڕیوایەتیان کردووە پێی ئەوترێ مشهور

کەواتــا لەسەر پێناسەی ئیمام ـی بەیقوونی فەرموودەی عەزیز بریتیە لەوەی دووکەس لە دووکەس یان ســێ کەس سێ کەس گێڕاویانەتەوە تـاکۆتای سەنەدەکـە

پـاشـان "**ئیمام بەمەرج ـی دانەناوە عەزیز مەرفوع بێت کەواتا عەزیز مەوقوف ومەقطوع ـیش ئەگرێتەوە**" هۆکاری ناونانـی بەعەزیز لەبەئەوەیە بەگێڕانەوەی کەسـی دووەم بەهێزتر ئەبێت چونکە کـاتێک کەسێکی متمانە هەواڵێکت ئەیاتێ کەسێکی تریش لەئەهلی سیقە هەمان هـــەواڵت باتێ هەواڵەکە بــەهێزتر ئەبێت

ئیمام فەرمووی دووکەس یان سـێ کەس ڕیوایەت ـی بکەن کەواتا لەلای ئیمام ـی بەیقوونی گەر سێ کەس لەسێ کەسەوە بیگێڕنەوە تاکۆتای سەنەدەکە هەر بەعەزیز دائەنرێت بەڵام لەلای بەشێکی تر لـــــەزانایـان عەزیز تەنهابەوە ئەوترێ دووکەس بیگێڕێتەوە مشهوریش بریتیە لەوەی سێ کەس یان زیاتر بیگێڕنەوە بۆیـەئەم زانایانە وتویانە وتەی دروست ئەوەیە عەزیز بریتیە لەوەی دووکەس لەدووکەس بیگێڕنەوە تاکۆتایی سەنەدەکە نەک سێ کەس چونکە گەر سێ سێ گێڕابێتەوە بەمشهور دائەنرێت لەلای ئەم زانایانە.

سەبارەت بەوەی ئەگەر دووکەس بیگێڕنەوە لەیەک کەس پاشان دووکەس تر لەم یەک کەسە بیگێڕنەوە دوو دوو تاکۆتایی ئەوە ناونرێت بەعەزیز چونکە مەرجێکی لەدەست یاوە لە چینێک لە چینەکانی سەنەدەکەی بۆیە هەرکات مەرجێک لەمەرجەکان لەچینێکدا لەدەست بات ئەوە لەوپێناسەیـە دەرئەچێت

زیاتر ڕوونکردنەوەی ئەمە :- ئیمام ـی ابن حجر رحمه الله تعالـى بەمەرج ـی داناوە بۆ وەسفکردن ـی فەرموودەیەک بەعەزیز یان مشهور یـان غەریب کەوەسفەکەی لەهەموو چینەکانی سەنەدەکە بەدی بکرێت ئەگەرلـەچینێکدا ژمارەی گێڕەوەکان لەچینێکدا زیادبکات ئەوە پشت بـەکەمترین ژمارە ئەبەسترێت

بــۆنمونە گـەر لەسەنەدێکدا پێنج چین هەبێت لە چینی یـەکەم چوار گێڕەوە هەیـە فەرموودەکە ئەگێڕنەوە لەچینی دووەم دووکەس هەیـە ولەچینی سێهەم سێ کەس ولەچینی چوارەم پێنج کەس ولەچینی پێنجەم یەک کەس ئێستا بەپێی ئەم زیاد وکەمـە چی حوکمـێک ئەدرێت بەسەریدا ؟ لەوەڵامـدا ئەوترێ ئەمە فەرموودەیەکی غەریب ـ چونکە کەمترین ژمارەی گێڕەوەکان لەم سەنەدە بریتیە لەیـەک کەس کەمترینەکە لێرەدا ئەبێت بەحوکم بۆسەری

خۆگەر لەهەموو چینێکدا دووکەس بیگێڕنەوە لەچینێکی تردا چوار ئەوە ئەڵێین ئەمە عەزیزە بەپێی حوکم ـ کەمترین چین لەڕووی ژمارەوە "پـاشـان تێبینیەک هەیـە ئەویش ئەوەیە کە بەسنوردارکراوی بوترێ ئەم فەرموودەیە لە چینێکدا مشهورە یان لەچینێک لەچینەکانیدا غەریب ـ یان عەزیزە" بۆنمونە فەرموودەی : (انمـا الاعمال بالنیات) ئەم فەرموودە لەچینی هاوەڵان وتابعین غەریب ـ چونکە لەچینی هاوەڵان تەنها ئیمام عمر باسیکردووە لەچینی تابعین تەنها علقمە ـ کوڕی وقاص لەویشەوە تەنها محمدی کوڕی ابراهیم ـ التیمی ڕیوایەتی کردوە لەویشەوە تەنها یەحیای کوڕی سەعید ئەم تائێرە غەریب ـ بەڵام لەدووای یەحیای کوڕی سەعید کۆمەڵێک لە ڕاویەکان گێڕاویانەتەوە کە زیاترە لەسەدکەس کەئەگاتە ڕێژەی تــەواتر

کەواتـا ئەم فەرموودە لەهەنێ چین مەرج ـی حەدیث غەریب ـی هەیە ولەهەنێ چینی سەنەد گەشتۆتە مەرج ـی مشهور وتەواتر بـۆیە لەچینی هاوەڵان وتابعین غەریب بوو بەڵام چینی دوواتر گەشتە تەواتر.

پاشان فەرموودەی مشـهور ئیمام بەیقوونی فەرمووی زیاد لەسێ کەس بیگێڕێتەوە واتا لەچوار بەرەو سەرەووە بەڵام زانایانی تر ئەفەرموون وتەی ڕاست ئەوەیە سێ بەرەوسەرەوە بەمشهور دائەنرێت

پاشان مشهور بەسەر دوومانا دابەش ئەبێت :-

١- ئەوەی لەناوخەڵکیدا مەشهور وبڵاوبۆتەوە

٢- ئەوەی لەپێناسەی زانست ـی فەرموودە پێی ئەوترێ مشهور

ئەوەی لەناوخەڵکیدا مەشهوە دوو (٢) جۆرە :-

١- ئەوەی لەلای عەوامی خەڵک مەشهورە

٢- ئەوەی لەلای ئـــەهلی علم مەشهورە

ئەوەی لەناو خەڵکیدا مەشهورە بەپێوەر دانانرێت چونکە زۆرجار لەناو خەڵکیدا چەندان فەرموودە مەشهورن بەڵام ئەصلی نیە وهەڵبەستراوە بۆنمونە : (حب الوطن من الايمان) ئەمە لەناو خەڵکدا مەشهورە بەڵام هەڵبەستراو ودرۆیە بەدەم پێغەمبەرەوە ﷺ.

جــۆری دووەم ئەوەی لەناو زانایان مەشهورە بۆنمونە : (ابغض الحلال عند الله الطلاق) ئەمە ضعيف ـە کەچی لەناو فوقەهایان مشهور وبەربڵاوە کەواتا ئەم مشهور بونە ئەوەنیە کەلەزانست ـی فەرموودە باسکراوە کەبریتیە لەومەرجەی لەچینی گێڕەوەکان ـدا سەروو سێ کەس سێ کەس بیگێڕنەوە بەڵکو ئەوە مشهوربونێکی عورفیـە نەک زانست ـی

پاشـان "فەرموودەی عەزیز یان مشهور مەرج نیـە ئیلا صحيح بێت" بەڵکو سەیری پیاوانی سەنەدەکە ئەکرێت گەر مەرجەکان ـی صحيح بونیان تێدابوو ئەوە بەصحيح دائەنرێت .

وانەی پێنجەم

وانـەی پێنجەم لەهۆنراوەکەی بەیقـوون ـی :

مُعَنْعَنٌ كَعَنْ سَـعِيدٍ عَـنْ كَرَمْ
موعەنعەن وەک ئەوەی ئەڵێت لە سەعیدەوە
لە کەرەمەوە

وَمُبْهَمٌ مَا فِيـهِ رَاوٍ لَـمْ يُسَـمْ
وە موبهەم بریتیە لەوەی گێڕەوەیەکی
تێدایە لە سەنەدەکە ناوی باسنەکراوە

وَكُـلُّ مَا قَلَّـتْ رِجَالُـهُ عَـلاَ
هەر فەرموودەیەک ژمارەی پیاوانی سەنەدەکەی
کەم بێت ئەوە بەرزە (عالی)

وَضِـدُّهُ ذَاكَ الَّذِي قَـدْ نَـزَلاَ
وە پێچەوانەکەشی نزمە (نازل)

موعەنعەن چیـە ؟

نمونەکەی بریتیە لـەوەی (عن نافع عن ابن عمر) واتا بەشێوەی (عـن) ئەیگێڕێتەوە کە ئیمام ـی بەیقونی خۆشی نمونەی هێنایەوە وەک فەرمووی (عن سعید عن کرم) ئایا چی کاتێک عن وەرئەگیرێت؟ کاتێک دووکەس لەیەک سەردەما بن بـەڵام ئەمە تەفصیل ـی تێدایە ئەمە پێشتر باسمان کرد کەئیمام ـی بخاری بەمەرج ـی داناوە ئەو دووکەسەی لەیەک سەردەم ژیاون بەیەکتر گەشتبن بەڵام ئیمام مسلم وتویەتی ئەوەندە بەسە لەیەک سەردەما بـن وگریمانەی بەیەکترگەشتنیان لـــەئارادابێت

ئیمام ـی ابن حجرفەرموویەت ـی : کاتێک دووکەس لەسەردەمێک ژیاون لەیەکتری ڕیوایەت بگێڕنەوە ئەوە بەبیستن دائەنرێت بەومەرجەی ئەوکەسەی عەنعەنە ئەکات کەسێکی مدەلس نەبێت وە وتراویشە مەرجە ئەگەر یەکجاریش بوبێت بەیەکتری گەیشت بن ئەمەش هەڵبژاردەی علی کـــوڕی مەدینی و وبـــوخاری وجگەلەوانیشە.

کەواتا حوکم ـی (عن عن ـە لەکەسی هاوسەردەم ـی یەکتر) حوکم ـی متصل ـی هەیە بەومەرجەی کەسەکە مدەلس نەبێ (دوواتر باسی تەدلیس ئەکەین) بەڵام گەر کەسێکی تەدلیسچی بەعـن عن ڕیوایەتی گێڕایەوە ئەوە بەمتصل دانانرێت چونکە کەسی تەدلیسکار ڕاوی نێوان خۆی وکەسی دوواترئـــــەشارێتەوە چونکە ئەو ڕاویەی شاردراوەتەوە ئەکرێت کەسێکی لاوازبێت لەڕیوایەت یان لەدین بۆیە ئەیشارێتەوە تا سەنەدی فەرموودەکە بەهێز دەربکەوێت.

پـــاشان ئیمام فەرمووی موبهەم (نەزانراو) :-

بریتیە لەوەی نەزانراو ئەکەوێتە ناو سەنەد وناو مەتن یشەوە.

لەسەنەددا ئەوەیە : لەسەنەدەکان کەسێک هەیە نەزانراوە کێیە ناوی بەڕوونی نەهاتوە وەک ئەوەی بڵێ (حدثنی رجل) پیـاوێک پێی وتم یان بڵێت (عن شیخ) لەشێخەکەمەوە یان بڵێت (حدثنی ثقة) کەسێ جێگەی متمانە پێی وتم لێرەدا نازانرێت شێخەکەت کێیە ونازانرێ ئەو پیاوە کێیە ونازانرێت ئەو کەسەی لای تۆ سیقەیـە کێیـە بۆیە ئەمە پێی ئەوترێ موبهەم لەسەنەد.

جۆری دووەم موبهەم لەمەتن : وەک ئەوەی (جاء رجل الى رسول الله فقال كذا وكذا) پیاویـک هات بۆلای پێغەمبەر ﷺ ئاواو ئاوای وت لێرەدا پیاوەکە نەزانراوە کێیە بەڵام لەمەتندا زیانی نیە کە موبهەم هەبێت هیچ کاریگەری ناکاتە سەر صحیح بون وضعیف بونی فەرموودە بەڵام ناسینی پیاوەکە سودی هەیە لەبواری فقهدا بەڵام موبهەم لەسەنەد فەرموودەی وەرنـاگیرێت تانەزانرێت ئەوکەسە نەزانراوە کێیـە تەنها "موبهەم ـی هاوەڵان لەسەند وەرئەگیرێت" چونکە نەزانینی ناوی هاوەڵ زیان هیچ زیانێـکی نیـە لەبەرئەوەی هەموویان عەدل وضبطـن وبەشاهێدی دەیان ئایەت لەسەر ئەمانپەرێزی وڕاستگۆیان.

پاشـان فەرمووی هەر سەنەدێک ژمارەی پیاوەکانی کەم بێت ئەوە بەرزە بەپێچەوانەشەوە نزم ـە

بەرزی سەنەد ونزم بوون ـی (بەرزبوون دووبەشە) :-

یــەکەم :- بەرزی ژمارە کەبریتیە لەوەی ژمارەی پیاوانی سەنەدەکە کەمتربێت هەرسەنەدێ ژمارەی پیاوانـی کەمتربێت ئەوە سەنەدێکی بەرزی هەیە خۆگەر ژمارەی پیاوانی سەنەد زیاتربێت ئەوە سەنەدێکی نزم ـە چونکە تاژمارەی پیاوانی سەنەد کەمتربێت ئەوە نێوەندگیرلەنێوان ڕاوی و پێغەمبەر ﷺ کەمترە تاژمارەی پیاوان کەمتربیت گریمانەی لاوازبون وهەڵەکردن کەمترئەبێت.

بــۆنمونە گەر زەیـد بیگێڕێتەوە لە عەمر ئەویش لەبەکر ئەوە گریمانەی هەڵە لەم سێ کەسە ئەکرێ بەتەنها بەڵام گەر زید لەعەمر لە بەکر لەخالد لەسوفیان بیگێڕێتەوە لێرەدا بوو بەپێنج گریمانەی زیاتر بۆیە تاگریمانەی هەڵەکردن کەمتربێت نزیکترە لەقبوڵکردنەوە بۆیە گەر فەرموودەیـەک بەسەنەدێک هاتبێت پیاوانی سەنەدەکە پێنج کەس بن بەڵام لەڕێگەیەکی ترەوە هاتبێت پیاوانی سەنەدەکە سـێ کەس بن ئەوە ئەم جۆرەیان سەنەدی عالی ـیە بەڵام جۆری یەکەمیان سەنەدی نـازلە

بەڵام ئایـامەرجە هەرسەنەدێ عالی بێت صحیح تربێت لەو سەنەدەی کەنازل ـە ؟

ئەڵێین نەخێر چونکە ئەکرێ ئەو ژمارە کەمەی ڕیوایەتەکەیان گێڕاوەتەوە لەسەنەدی عالی کەسی ضعیف ـیان تێدابێت بەڵام سەنەدی نازل پیاوەکانی صحیح بن بۆیە مەرج نیە کەسەنەد عالی بێت صحیح تربێت لەنازل چونکە ڕەچاوی حاڵـی پیاوانی سەنەد ئەکرێت.

جۆری دووەم بەرزی سیفەت ،مەش بەوەئەبێت پیاوانی سەنەدەکە چەسپاوتربن لەڕووانگەی لەبەرکردن و عەدل بونەوە لەچـاو پیاوانـی سەنەدەکەی تر

بۆ نمونە فەرموودەیەک ڕیوایەت کراوە پیاوانی سەنەدەکەی سێ کەسن بەڕێگەیەکی تریش هەمان فەرموودە ڕیوایەتکراوە پیاوەکانی سەنەدەکەی سێ کەسن بەڵام پیاوانی سەنەدی یەکەم لاوازترن لەچاو پیاوانی سەنەدی دووەم لە ڕووانگەی عەدالەت و لەبەرکردنەوە بۆیە سەنەدی دووەم بەهێزتر وبەرزترە لەسەنەدی یەکەم گەرچی لەژمارەشدا وەکـــویـەکن

بۆیە گەر فەرموودەیە ڕیوایەتکرا لەسەنەدێکدا چوارکەسی تێدابوو بەڵام بەڕێگەیەکی تر ڕیوایەتکرا سێ کەس لەسەنەدەکەدا بوو بەڵام پیاوانی سەنەدی یەکەم بەهێزتربون لە سیفەتەکاندا ئەوە سەنەدی یەکەم بەبەرزتر دائەنرێت لەڕووانگەی حاڵـی ڕاویەکانی بـــەڵام سەنەدی دووەم عالی تـرە لەڕووی کـــەمی ژمارەی ڕاویەکان ـی

جالەم دووحاڵەتەدا کام بەرزبوون پێش ئەخرێت ؟

ئەڵێین بەرزی سیفەت پێش ئەخرێت چونکە بەرزی لەسیفەتدا اعتمادی لەسەر ئەکرێت بۆصەحیح بون ـی حەدیث کەواتا **بەرزی دوو چینە** :

بەرزی لەڕووی ژمارە : کەتاژمارەی پیاوانی سەنەد کەمتر بێت سەنەدەکە عالی ترە

بەرزی سیفـەت : کە حاڵـی پیاوانی سەنەدەکە بەهێزتر وچەسپاوترە لە ڕووانگەی عەدالەت وحفظ وضبطـەوە

وانەی شەشەم

وانەی شـــەشەم ـی هۆنراوەی بەیقـوونی :

وَمَـــا أَضَفْتَـــهُ إِلَى الْأَصْحَـــابِ مِنْ ... قَوْلٍ وَفِعْـــــلٍ فَهْوَمَوْقُوفٌ زُكِـــنْ

هەر قسەوکردارێـک کەسـی ڕاوی ئەیاتە پاڵ هاوەڵی پێغەمبەر ﷺ ... ئەوە بە مەوقوف دائەنرێت

وَمُرْسَـــلٌ مِنْهُ الصِّحَابِـــيُّ سَـقَــطْ ... وَقُلْ غَرِيــبٌ مَا رَوَى رَاوٍ فَقَـــطْ

مورەسەلیش ئەوەیـە لەسەنەدەکەیدا هاوەڵەکەی تێدا نیـە وپەکخراوە تابعیەکە ڕاستەوخۆ ئەیگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ ... بڵێ فەرمووەدەی غەریب ئەوەیە کەتەنها یەک ڕاوی گێڕاویەتیــەوە

وَكُـــلُّ مَا لَمْ يَتَّصِـــلْ بِحَـــالِ ... إسنَـــــادُهُ مُنْقَطِـعُ الْأَوْصَـــالِ

هەرسـەنەدێـکیش کەپێکەوە نەبەسترابێت متصل نەبێت ... ئەوە پێی ئەوترێ مونقەطع

والمُعْضَـــلُ الساقِط مِــنه اثنـانِ

موعضەلیش ئەوەیـە کەدووکەس لەسەنەدەکەیدا نیە

وەک پێشتر باسمـان کرد هەر وتەیەک یـان کردارێـک بدرێتە پاڵ هاوەڵـێک پێی ئەوترێ مەوقوف

کەواتا گەر لێیـان پرسیت مەوقوف چیە تۆ چۆن وەڵام ئەیەیتەوە؟

ئەڵێی بریتیە لەهەر وتەو کردارێک درابێتە پاڵ هاوەڵان.

پێناسەی هاوەڵ چیـە وکێ ئەگرێتەوە ؟

بریتیە لەهەرکەسـێک گەشتوە بەپێغەمبەر ﷺ ئیمان ـی پێ هێناوە لەسەر ئەو ئیمانەش مردووە ئەگەرچی بەیەکتر گەشتنەکەی بەپێغەمبەر ﷺ چرکەیەکیش بێ مادام بڕوای پێ هێناوە وپێی گەیشتوە لەسەر ئیمان مردووە ئەوە بـــــەصحابە

دائەنرێت ئەگەرچـی لەونێوانەدا مورتەدیش بوبێتەوە بەڵام دوواتر بوبێتەوە بەموسڵمـان ولەسەر ئیسلام مردبێ "کەواتا هەرشتێک گەڕێنرایەوە بۆ وتەو کاری هاوەڵان پێی ئەووترێ مەوقوف"

بەڵام پێشتر ڕوونمان کـردەوە هەنێجار وتەی هاوەڵ یان کـرداری هاوەڵ حوکم ـی مەرفوع ـی هەیە (واتا حوکمی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ) ئەمەش وتمان ئەوبابەتانەی هاوەڵێـک ئەیگێڕێتەوە کە مەجالـی اجتهادی تێدانیە وبابەتەکە تەنها بەوەحی وبەشەرع ئەزانرێت وەک نمونەی باسی ڕووداوەکانی داهاتوو ونیشانەکانی قیامەت وبەهەشت ودۆزەخ کاتێـک هاوەڵـێک باسی شتێک لەوباسانە ئەکات کەتەنها بەوەحی ئەزانرێت ئـــەمە حوکمی فەرموودەی هەیە واتا حوکمی مــەرفوع.

پاشــان ئیمام فـەرمووی :

وَمُرْسَلٌ مِنْهُ الصحَابيُّ سَقَطْ

مورسەل -: بریتیە لەوەی هاوەڵـەکەی تێدانیە پچڕان هەیە لەنێوان تابعی و پێغەمبەر ﷺ دیارنیە تابعیەکە ئەو فەرموودەیەی لەکێ وەرگرتوە

ئیمام أبو عبد الله الحاكم رحمه الله ئەفەرموێت : (مشايـخ الحـديث لم يخـتلفوا في أن الحديـــث المرسـل هو الــذي يرويه المحدّث بأســانيد متصلـــة إلى التابعي فيقول التابعي قــال رسول الله ﷺ) [1]

واته : زانایان ـی فەرمووده هیچ ڕاجیاوازیەکیان نیـە کەفەرموودەی موڕسەل ئەوەیە کەبەسەنەدێکی بەیەکـتر بەستراو ئەیگێڕێتەوە تاوەکو ئەگات بەتابعی تابعیەکەش ئەڵێت پێغەمبەر ﷺ فــەرمووی.

ئیمام ـی شەوکانی فەرموویـەت ـی : (جمهوری ئەهلی ئصول وتویـانە موڕسەل وتەی ئەوکەسەیە کـەنەگەشتوە بە پێغەمبەر ﷺ ئەڵێت پێغەمبەر ﷺ فەرموویەت ـی جایـەکسانە ئەوکەسە لە تابعی بێت یان لە تابعی تابعین بێت) [2]

فەرموودەی موڕســەل لەبەشەکانی فەرموودەی ضعیف ـە چونکە نێوان پێغەمبەر ﷺ وتابعیەکە نادیارە ئیمام ـی مسلم رحمه الله لەمقدمة ـی صحیحەکەیـدا فەرموویەت ـی موڕسەل لەوتەی ئێمە وزانایان بەحوجە دانانرێت.

---

[1] عرفة علوم الحديث(67)
[2] إرشاد الفحول (119)

ابن أبي حاتم رحمه الله تعالى فەرموویەتی بیستومە لەبـاوکم ابو زورعه فەرموویانه : (لايحتج بـــالمراسيل ولاتقوم الحجة الا بالاسانيد الصحاح المتصلة وكذا اقول انـــا)

واتـــە : بەمورسەلەکان بەڵگەناهێنرێتەوە وەجێگیر نابێت بەبەڵگە ئیلا سەنەدی صەحیح و بەیەکەوە بەستراو (متصل نەبێت) منیش هەمان شـت ئەڵێمەوە.

بەڵام ابن رجب رحمه الله تعالـى ڕوونکردنەوەیەکی زیاتری لەسەر ئەمە یاوە فەرموویەت ـی : (فإذا عضد ذلك المرسل قرائن تدل على أن له أصلا قوي الظن بصحة ما دل عليه فاحتج به مع ما احتف به من القرائن وهذا هو التحقيق في الاحتجاج بالمرسل عند الأئمة كالشافعي وأحمد وغيرهما)[1]

واتـــە : ئەگەر ئەوفـەرموودە مورسەلە بەڵگە وئاماژەی تر هاتبێ پاڵپشتی بکات بەڵگەبێت لەسەر ئەوەی ئەصلێـکی هەیە گومان بەهێزتربکات لەسەر صەحیح بون ـی ئەوە بەڵگەی پێ ئەهێنرێتەوە لەگەڵ ئەو ئاماژە وقەرینانەی تر کەلەدەوری ئەو فەرموودەیە هاتوە ئەمەش بریتیە لەو تەحقیقەی کەکراوە بۆبەڵگەهێنانەوە بەمورسەل وەک لای پێشەوایانی وەک ئیمامی شافعی واحمد وجگە لەوانەوە هاتوە.

---

[1] شرح علل الترمذي (1/ 543)

ابن جرير وجگە لەویش وتویانە بەڕەهایی وتنی ئەوەی مورسەل بەبەڵگە دانانرێت بەبێ تەفصیل پێدان بیدعەیەکە لەدووای دووسەدەوە پەیدا بـوو.

هەربۆیـە ئیمام ـی نەوەوی فەرموویەت ـی : (شافعی بەڵگە ئەهێنێتەوە بەمورسەل ئەگەر بەیـەکێک لەم چوار شتە پاڵپشت بکرێت یان بەفەرموودەیەکی موسنەد یان بە موڕسەلێـکی تر بەڵام لەڕێگەیەکی ترەوە یان بەوتەی هاوەڵـێک (کەلەڕێگەیەکەوە وتەی هاوەڵێـک هاتبێت هاوشێوەی ئەو مورسەلەبێت) یان بەوتەی زۆرینەی زانایان)[1]

کەواتا مورسەل کاتێ قبوڵکراوە لەڕێگەیـەکی ترەوە بزانرێت ئەوکەسەی نادیارە لەنێوان هاوەڵ وتابعیەکە هاوەڵـێکی پێغەمبەرە ﷺ چونکە کەزانرا لەصەحابەوە وەریگرتوە ئەوە قبوڵ ئەکرێت چونکە صەحابە هەموویان عەدل ـن یان بزانرێت کەوا ئەو تابعیە هیچ فەرموودەیـەک بەرزناکاتەوە بۆپێغەمبەر ﷺ ئیلا لەڕێگەی هاوەڵێکەوە نەبێت یان ئومەت وزانایـان ئەو فەرموودەیـە قبوڵ بکەن ئەوە ئەبێت بەحوجە.

---

[1] المجموع (6/ 206)

پاشان ئیمام فـــەرمووی :

وَقُلْ غَرِيبٌ ما رَوى راوٍ فَقَطْ

بلّێ فـەرموودەی غەریب ئەوەیە کەتەنها یـەک کەس گێڕاویەتیەوە جا ئەو یـەک کەسە ئەگەر هاوەڵـێک بێت ئەوە بەغەریب ناوئەبرێ یان تابعیەک بێت بەتەنها بیگێڕێتەوە بەغەریب دائەنرێت

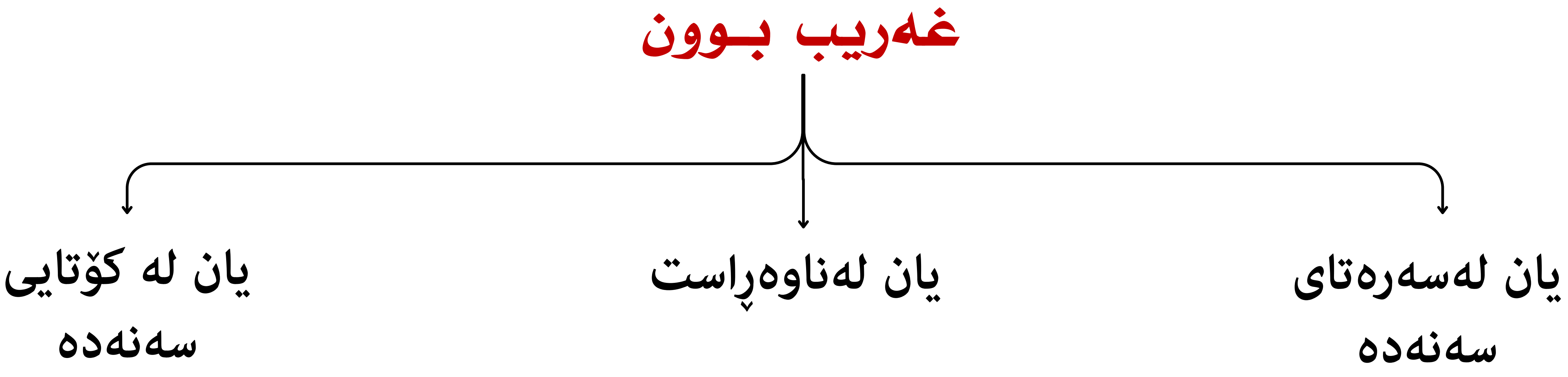

واتا لەوانەیـە فەرموودەکە غەریب بێت لەکۆتای سەنەد تەنها یەک تابعی گێڕاویەتیەوە لەهاوەڵەوە بەڵام پاش تابعیەکە خەڵکانێکی زۆر ئەیگێڕنەوە یـاخود جاری واهەیە ئەگاتە پلەی تەواتر بۆنمونە پێشتریش باسمانکردووە فەرموودەی (انما الاعمال بالنيات) لەچینی هاوەڵان وتابعیەکان غەریب ـە بەڵام لەدووای چینی تابعین زۆر بەربڵاوبۆتەوە .

پاشان ئیمام فــەرمووی :

وكُلُّ ما لَمْ يتصلْ بحال ... إسْنَادُهُ مُنْقَطِعُ الأوصَالِ

هەموو فەرموودەیـەک کەوا سەنەدەکەی بەیەکترەوە نەبەسترابێت بەجۆرێک لەجۆرەکان ئەوە ناوئەنرێ بە (منقطع)

بۆنمونـە ئەمە سەنەدێکی متصل ـە ژمارە یەک لەژمارە دوو ئەیگێڕێتەوە لەژمارە سێ ئەویش لەژمارە چوار ئەویش لەژمارە پێنج بەڵام ئەگەر وترا ژمارە یـەک گێڕایەوە لەژمارە سێ لەژمارە چوار لەژمارە پێنج ئەمە منقطع ـە (پچڕانی تێدایە) چونکە ژمارە یەک نەبەستراوەتەوە متصل نیە بەژمارە دوو ئەگەر لـەژمارە دووگێڕدرایەوە تاژمارە پێنج ئەوە ئەڵێین منقطع ـە لەسەرەتاکەیەوە واتا ژمارە یەک لەسەنەدەکە نیە بۆیـە

زانایان منقطع دابەش ئەکەن بـۆچوار جۆر :-

١- پچڕان لەسەرەتای سەنەد

٢- پچڕان لەکۆتایی سـەنەد

٣- پچـڕانی یەک کەس لەناوەڕاست ـی سەنەد

٤- پچڕانی دووکەس یان زیاتر بەسەریەکەوە لەناوەڕاست ـی سەنەد

جۆری یــەکەم ناوئەنرێت بە موعەلەق ئایا موعەلەق لەبەشەکانی ضعیف ـە یان صحیح ؟

ئەڵێیـن لەبەشەکانی ضعیف ـە چونکە مەرج ـی صحیح بون بەیەکەوە بەسترانی سەنەدە بەڵام ئەوەی ئیمام ـی بخاری بەموعەلەق ـی هێناویەتی بەشێوەی جەزم ئەوە لەلای خۆی صەحیح ـە وسەنەدەکەی جێگیرە بەڵام لەبەرهۆکارێ لەهۆکارەکان هەمووی نەخستۆتە ڕوو ئەگەرچی لەڕووکەشـدا لەسەر مەرجەکانی خۆشی نیـە بەڵام کەئەڵێین لەلای بخاری صحیحە لەبەرئەوەی بخاری وەک بەڵگەهێنانەوە بۆحوکم ئەیهێنێتەوە بۆیە ناکرێت شتێک وەک بەڵگە بهێنێتەوە ئیلا بەشتێک نەبێت کـەلای خۆی صەحیح وسەنەدەکەی ثابت وجێگیرە بەڵام زاهیرەکەی لەسەر مەرجەکانی خۆی نیە چونکە گەر لەسەر مەرجەکانی خۆی بوایە ئەوا سەنەدەکەی هەمووی باسئەکرد تابزانرێت ئەگەرچـی هەنێجار لەهەنێ باب ـدا بەموعەلەق ـی ئەهێنێت بەڵام لەباب ـێکی تردا هەمان فەرموودە بەمتصل ـی ئەهێنێت.

جۆری (دووەم) پچڕان لەکۆتایی سـەنەد بەمرسل دائەنرێ

جۆری (سـێهەم) پچڕانی سەنەد بەهۆی کەوتنی پیـاوێك لەناوەڕاستی سەنەدەکە بەمنقطع دائەنـرێت

جــۆری چوارەم کەپچڕانەکە لەناوەڕاست ـی سەنەد دووپیاو بەدووای یەکدا پچڕابێت یان زیاتر ئەمە ناوئەنرێت (موعضەل)

هەر بۆیـــە ئیمام فەرمووی :

والُمعْضَلُ الساقِطُ مِنْهُ اثْنَان

موعضەل دووکەس ـی تێدا کەوتوە واتا دووکەس بەسەریەکەوە لەسەنەدەکە پچڕاوە ئەمە پێی ئەوترێ معضل

بۆنمونە سەنەدێکمـان هەیە (ژمارە یەک و دوو وسێ) بەڵام سەنەدێ ترمان هەیـە ژمارە دوو لەگەڵ سێ بەسەریەکەوە کەوتون لەسەنەدەکەدا ئەمە پێی ئەوترێ (معضل) بەڵام ئەگەر ژمارە دووی تێدانەبوو لەگەڵ ژمارە چوار ئەمە پێی ئەوترێ (منقطع) پێی ناوترێ معضل بــــــۆچی ؟

چونکە بەسەریەکەوە نەپچڕاون ئەی ئەگەر ژمارە یـەک و ژمارە چوار پچڕابێت ؟

ئەوترێ ئەمە (موعەلەق ومرسلە) موعەلەقە چونکە سەرەتای سەنەدەکەی پچڕاوە مورسەلە چونکە کۆتای سەنەدەکەی پچڕاوە ئەم هەموو ئەم جۆرانـە لەبەشەکانی ضعیف دائەنرێت

ئەگەر دوو فەرمووده‌مـان بینی یەکێکیان سەنەدەکەی معضل ـە ئەوەی تریان سەنەدەکەی منقطع ـە یان مرسل ـە یان موعەلەقە ئایا کام لەم دووسەنەدە زۆر زۆر ضعیف دائەنرێت ؟

وەڵـام : بێگومان سەنەدی معضل بەزۆر لاوازتر دائەنرێت چونکە دووکەسـی بەسەریەکەوە پچڕاون لەناو سەنەدەکەدا.

وانەی حەوتەم

وانەی حەوتەم ـی هۆنراوەی بەیقـوون ـی رحمه الله تعالـی :

وما أتـــى مُدلساً نوعـــــانِ ئەوەی هاتووە دەربارەی مودەلەس دوو جۆرە	الْأَوّلُ الاسْقَـــــاطُ لِلشّـــــيْخِ وَأَنْ جۆری یـەکەم شێخەکەی ئەخات
يَنْقُـلَ عَمّـنْ فَوْقَهُ بِعـَنْ وَأَنْ لەسەروی ئەوەوە نەقڵی ئەکات بە (عن) و (أن)	وَالثّانِ لَاَ يُسقطُـــهُ لَكِنْ يَصِـــفْ جۆری دووەم شێخەکەی نـاخات بەڵام بەوەسفێـک وەسـفی ئەکات
أَوْصَـــافَـهُ بِمَا بِهِ لَاَ يَنْعـَرِفْ کەناناسرێتەوە بەو وەسـفە	

حەدیث ـی مدلس :- بریتیە لەشاردنەوەی عەیبی سەنەد وجوان پیشان ـدانی ڕواڵەتی سەنەدەکـە

ئیمام فەرمووی تەدلیس لە حەدیث دووجۆرە بەڵام هەنێ زانا ئەفەرموون سێ جۆرە

تەدلیس لەسەنەد چیە ؟ :- بریتیە لەوەی کەسـی ڕاوی واپیشان ـی ئەیات ئەم فەرموودەیەی لەشێخەکەی بیستوە بەڵام ڕاستیەکەی ئەوەیە ئەم فەرموودەی لەشێخەکەی نەبیستوە بەڵکو کەسێکی تر هەیە لەنێوان خۆی و شێخەکەیـدا لەوکەسەی بیستوە بەڵام ئەم ناوی ئەوکەسە نایات بەهۆی هۆکارێـک لەهۆکارەکان وە بـۆئەوەی نەکەوێتە ناو درۆوە ئەڵێت لە شـێخ فلانەوە یان شێخ فلان وتی ناڵێت

بیستم لە شێخەکەم یان ناڵێت شێخەکەم پێی وتم بـەڵکو بەشێوەی عن زید یان عن عمرو (لـە زەیدەوە یان عەمر ئاوای وتـ) بەوشێوە ئەیگێڕێتەوە

ابن عبد البر رحمه الله تعالى فـەرموویەت ـی : (تەدلیس ئەوەیـە پیاوێـک فەرموودە بگێڕێتەوە لە پیـاوێکی ترەوە کە چاوی پێی کەوتوە لەیەک سەردەم ژیـاون وشتی لێ بیستوە بەڵام فەرموودەیەک ئەگێڕێتەوە لێوەی کەخۆی ئەو فەرموودەیەی لەوکەسـە نەبیستوە بەڵکو لەکەسێکی تری بیستوە کە ئەوکەسە ئەم فەرموودەی لەشێخەکە بیستوە جائەم کەسـە حاڵی جێگەی ڕەزامەندی بێت یاخود نـا زۆرجـار ئەم کەسە حاڵی جێگەی ڕەزامەندی نیـە بۆیە گەرحاڵی جێگەی ڕەزامەندی بوایـە ناوی ئەهێنا)[1]

حوکم ـی حەدیث ـی کەسـی مدلس چیـە ؟

ابن رجب رحمه الله تعالى فەرموویەت ـی : (تەدلیس بەدرۆ دانانرێت تا هەموو فەرموودەی کەسی تەدلیسکار ڕەد بکرێتەوە ئەمەش وتەی احمـد وجگە لەویشە لەپێشەوایان چونکە کەسـی تەدلیسکار کەئەڵێت لەفـلان کەسـەوە ئەمە درۆنیـە بەڵام شاردنەوەی ئەوکەسەیە کەلێیوەی بیستوە) [2]

---

[1] التمهيد(1/15).

[2] شرح علل الترمذي(2/584).

ئیمام ـی شافعی ئەفەرموێت : (لا نقبل من مدلس حديثا حتى يقول فيه حدثني أو سمعت) [1]

واتــە : حەدیث ـی مدلس وەرناگرین تانەڵێت پێی وتم یان لێم بیست .

الحافظ ابن حجر رحمه الله تعالى ئەفەرموێت : (حوکم ـی ئەوکەسەی لەسەری جێگیربوە کەسێکی تەدلیسکارە لەهەمان کاتدا کەسێکی عادل ـە ئەوە ڕیوایەتی وەرناگیرێت ئیلا ئەوانەی نەبێت کەئاماژە بکات بەوەی بڵێت پێی وتم یان لێم بیست لەسەر وتەی ڕاجح) [2]

پاشان ئیمام فەرمووی

جۆری یەکەم ـی تەدلیس لەسەنەد :- بریتیە لەوەی شێخەکەی پەک ئـەخات لەسەروی شێخەکەیەوە نەقـڵ ئەکات بەوەی ئەڵێت لەشێخ ـەوە بەشێوەی (عن و أن) ئەمە پێی ئەوترێ تەدلیس ـی التسويه بریتیە : لەوەی ڕاوی لەسەنەدا شێخەکەی خۆی پەک ئەخات لەسەروی شێخەکەیەوە نەقڵ ـی ئەکات ڕواڵەت سەنەدەکە وادەرئەکەوێت کەسەنەدەکە متصل ـە

---

[1] الرسالة (ص379-380) .
[2] نزهة النظر(ص81)

بۆنمـونە خالد بـڵێت علی ئاوای وت بەڵام لەنێوان خالد وعلـی کەسێک هەیە ناوی محمدە بـەڵام خالد ناوی محمدی پەکخست وشاردیەوە بەڵکو لەسەروی محمدەوە گێڕایەوە کەبریتی بوو لەعلی ئەمە تەدلیسە ئەگەرچی کەسی تەدلیسکار درۆی نەکـردووە لەڕاستیدا بەڵام لەبەر چەند هۆکارێ ناوی محمدی شاردەوە کە فەرموودەکەی لێ بیستوە ڕاستەوخۆ چوو بـــۆعلی جاهۆکاری شاردنەوەی ناوی محمد ئـایا لەبەر ئەوەبـووە تابیشارێتەوە لە خەڵکی کەزانست ـی لە محمد وەرگرتوە یان لەبەر هۆکارێکی سیاسـی وەک بونی ترس لە دەسەڵاتدار یان لەبەر ئەوەی محمد کەسـێک بوە ڕیوایەتی قبوڵکراونەبـوە لەناو زانایـان جابەهۆی خراپ ـی لەبەرکردنیەوە بێت یان لاوازی دینداریەکەی یان لەبەرئەوەی محمد پێگەو پلەی لەخۆی کەمتربـووە هاوشێوەی ئەم هۆکارانە

گرنگ ئەوەیە محمد ـی شاردەوە لەبەر هەرهۆکارێک بێت بەڵام خراپترین هۆکار ئەوەیـە محمد بشارێتەوە لەبەرئەوەی ئەزانێت محمد کەسێکی عەدل نیە بۆیە ئەیشارێتەوە تاحەدیثەکەی قبوڵ بکرێت هەربۆیە "حەدیث ـی تەدلیسکار وەرناگیرێت گەرچی سیقەش بێت" تائاماژە نەکات بەوەی خۆی ئەم فەرموودەی لەعلی بیستوە یان تانەڵێت علی پێی وتم تائاوا نەڵێت بەمتصل دانانـرێت.

جۆری دووەم :- بریتیە لەوەی شێخەکەی پەک ناخات بەڵام بەوەسفێک وەسفی ئەکات نازانرێت ئەو شێخەی کێیە بۆیە ئیمام فەرمووی جۆری دووەم شێخەکەی پەکـناخات بەڵام بەوەسفێک وەسفی ئەکات کەنەناسرێت وەک ئەوەی ناوی یەکێـک لە شێخەکانی بەناوێ ترەوە ناوبنێت یان لە بری ناوی باوکی بەناوی باپیریەوە ناوی ئەنێت یان بە نازناوێکی ترەوە نازناوی بۆدانێت لەکاتێکدا بـەو ناو ونازناوە نەناسـراوە یان بەوەسفێکی گشتی وەسفی بکات وەک ئەوەی ئەڵێت کەسێک پێی وتم کەلەوتی لەنێوان چاوەکانیدایـە یان بڵێت کەسێک پێی وتم کەدانیشتبوو لەمەجلس ـی فەرمووده هۆکاری ئەم کارەش هەمان ئەوهۆکارانەیە کەلەجۆری یەکەم بـاسکران "ناوی شێخەکە ئەشارێتەوە تا فەرموودەکە ڕەدنەکـرێتەوە یان لەبەر هۆکارێکی تـر" حوکم ـی ئەمەش وەک جۆری یەکەم ـە قبوڵناکرێت تانەزانرێت ئەوکەسە کێیە وحاڵـی چۆنە لەپێوەرەکانی زانست ـی فەرموودە

نمونەی ئەم جۆرە تەدلیسکردن لەگۆڕینی ناو نازناو و وەسف ـی شێخ ـدا ئیمام ـی مالک رحمە اللە تعالـی ڕیوایەتێکی گێڕاوەتەوە تێیدا ناوی عکرمـە ئەشارێتەوە بەمخبر ناوی بـردووە : (عن مالك عن داود بن الحصين قال أخبرني مخبر أن عبد الله بن عباس كان يقول...)

هۆکاری شاردنەوەی ناوی عکرمـە وناوبردنی بەمخبر بـۆئەوەبووە کەعکرمە تۆمەتبار

کرابوو بەڕەئی خەوارج بەڵام ئیمام ئەیزانی عکرمـە بەریئە لەوتۆمەتە هەربۆیە ڕیوایەتەکەی لێ گێڕایەوە وەبۆئەوەی ڕیوایەتەکەش قبوڵکراوبێت ناوی شاردەو تائەوکاتەی ڕوون بوەوە عکرمـە لەوتۆمەتە بەریـئە لەکتاب ـی الحج ـدا هەمان ڕیوایەتی گێڕایەوە بەهەمان سەنەد وئاماژەی کرد بەناوی عکرمـە.

ئایـا تـەدلیس حەرامە؟

بەڵێ لەئەصلدا حـەرامە چونکە فێڵکردن ـە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەت ـی : (من غش فلیس منا) واتــە ئەوەی فێڵ کـات لەئێمە نیـە.

چجای فێڵکردن لەدانەپاڵ ـی شتێک بۆ پێغەمبەر ﷺ وفێڵکردن لەسەنەدێک کەمەتنەکەی ئەدرێتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەمەشدا هەنێ لەتابعین وجگە لەوانیش تەدلیس ئەکەن بەنیەتی چاکەوە مەبەستیان پێی خراپـە نیە نەبەرامبەر پێغەمبەر ﷺ نەبەرامبەر بەخەڵکی بەڵام ئەم مەبەست چاکیە ئەصلی کارەکەیان بـۆناشەرعێنێت ئەگەرچـی مجتهدن لەوکارەیان و پاداشتی اجتهادەکەیان بۆ هەیە.

وانەی هەشتەم

وانەی هەشتەم ـی هۆنراوەکەی ئیمام ـی بەیقوونی رحمە الله تعالـی :

وَمَا يُخَـــالِفْ ثِقَةٌ بِهِ المـــَلاَ
وەی ڕاویەکی متمانـە پێکراوە پێچەوانەی کۆمـەڵێک بـکات

فَالشّـــَاذ والمَقْلُوبُ قِسْمانِ تَـــلاَ
ئەوە شـاذە ، مەقلوب (ڕیوایەتی وەرگەڕاو) دووبەش ـە

إِبْدَالُ رَاوٍ مَا بِرَاوٍ قِسْـــــــمُ
بەشـێکی گۆڕینی ناوی ڕاویـەکەیە بەناوێکی تر

وَقَـــلْبُ إِسْنَـادٍ لِمَــتْنٍ قِسْـــــمُ
گۆڕینی سەنەد بـۆمەتنێکی تر جۆرێکی تریەتی

فەرمووودەی شاذ :- کەپێشتر باسمان کرد لەمەرج ـی صەحیح بونی فەرمووده بریتیە لەوەی شاذ نەبێت

پێناسەکەی :- بـریتیە لەوەی کەسێکی سیقە ئەیگێڕێتەوە لەگێڕانەوەکەیدا پێچەوانەی لەخۆی باشتر ئەکـات لەڕووی لەبەرکردنەوە یان لـەڕووی زۆری ژمارەوە بەوەی پێچەوانەی کۆمـەڵێکی لەخۆی سیقەتر بیگێڕێتەوە

ئیمام ـی شافعی رحمە الله تعالی فەرموویەتی : (فەرموودەی شاذ ئەوەنیـە کەوا ڕاویەکی سیقە فەرموودەیەک بگێڕێتەوە کەغەیری خۆی نەیانگێڕابێتەوە ئەوە بەشاذ دانانرێت بـەڵکو شاذ ئەوەیـە کەسێکی سیقە فەرموودەیە بگێڕێتەوە خەڵکـی لەخۆی سیقەتر پێچەوانەی ئەوبیگێڕنەوە) [1]

[1] معرفة علوم الحديث (119).

عەكسـی شاذ (واتا پێچەوانەی فەرموودەی شـاز پێی ئەوترێ المحفوظ)

فەرموودەی المحفوظ :- بریتیە لەوفەرموودەی كەسـی باشتر وڕاجحتر ئەیگێڕێتەوە بەپێچەوانەی گێڕانەوەی كەسێک پلەی سیقەی كەمترە .

كەواتا شاذ بـریتیە لەوەی كەسێكی سیقە پێچەوانەی گێڕانەوەی لەخۆی بەرزتر ئەكات لەخۆی بەرزترن لەعەدالەت یان ضبط یان زۆرترن لەڕووی ژمارەوە نمونەی زۆری ژمارە (كۆمـەڵێک لەشیخەكەیانەوە فەرموودەیـەک ئەگێڕنەوە پاشـان یەكێک لەوان پێچەوانەی گێڕانەوەی ئەو كۆمەڵە سیقەیە ئەكات) "ئەڵێین ئەمـە شاذە چونكـە ئەم كەسە ئەگەرچی خۆشـی سیقەیە بەڵام پێچەوانەی لەخۆی باڵاتر وبەرزتری كـردووە" لەڕووانگەی پێوەری زۆری ژمارەوە.

وەكـ وتمـان فەرموودەیەک پێچەوانەی شاذ بێت ئەڵێین ئەم فەرموودە محفوظ ـە پێچەوانەكەی شــاذە نمونەی فەرموودەی دەستنوێژگرتنی پێغەمبەر ﷺ كەبۆ مەسحكردن ـی سەری ئاوی تری هەڵگرت تابەو ئاوە سەری مەسح بـكات نەک پاشماوەی ئاوەكەی دەست ـی سەری مەسح بكات بەم شـێوە لە صەحیح ـی مسلم هاتوە بەڵام لەڕیوایەت ـی ابن ماجە هاتوە كەئاوی تازەی هەڵگرتوە بۆ مەسحكردن ـی گوێیەكان ـی كە جیاوازبوو لە پاشماوەی ئــاوی دەست ـی لـەدوای تەواوكردنی

مەسح ـی سەری کەواتا هەردوو ڕیوایەتەکە جیاوازن ڕیوایەت ـی مسلم ئەڵێت ئاوی تازەی هەڵگرت کەجیاوازبوو لەوئاوەی بەدەستیەوە مابوو تاسەری مەسح کات بەڵام ڕیوایەت ـی ابن ماجە ئەڵێت ئاوی هەڵگرت تاگوێی پێ مەسح بکات کەجیاوازبوو لەو ئاوەی بەدەستیەوە مابوو کەسەری پێ مەسح کـردبوو هەربۆیە ابـن حجر لە بلوغ المرام ئەفەرموێت "فەرموودەکەی مسلم بە محفوظ دائەنرێت فـەرموودەکەی ابن ماجە بەشاذ دائەنـرێت"

هەروەهـا پێویستە ئەوە بـزانیت حوکم بەشاذ بـوونی فەرموودە نەیەیت تەنها لەبەرئەوەی لەخەیـاڵی تۆدا ئەمە پێچەوانەی ڕیوایەت ـی کۆمەڵێک لەخۆی سیقەترە بەڵـکو پێویستە پێش حوکمدان وردبیتەوە ئایا مەجالی جەمعکردن هەیە تا هەوڵ ـی جەمع کردن ـی نێوان ڕیوایەتەکان بـەیت چونکە کاتێک ئەڵێی ئەم فەرموودە شاذە واتا قبوڵکراو نیـە چونکە "لەمەرج ـی قبوڵکردن ـی فەرموودەی صەحیح ئەبێت شـاذ نەبێت" بۆیە ئەبێت لێی وردبیتەوە چونکـە جاری واهەیە وادەرکەوێت دووڕیوایەتەکە پێچەوانەی یـەکن بەڵام بەتێڕامان وردبوونەوە بــۆت دەرکەوێت پێچەوانەی یەکتری نیـن بـۆنمونە دووعای :

(اللهم رب هذه الدعوة التامة، والصلاة القائمة آت محمداً الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاماً محموداً الذي وعدته إنك لا تخلف الميعاد)

هەنێـک لەخەلکـی ئەڵێن (انک لاتخلف المیعاد) زیـادەیە وشاذە چونکە زۆربەی ڕاویەکان گێڕاویـانەتەوە بەبـێ ئەو زیادەیـە بۆیە ڕیوایەت ـی ئەوکەسەی بەتەنها ئەم زیادەیەی گێڕاوەتەوە شـاذە ئەگەرچی سیقەشە بەڵام پێچەوانەی گێڕانەوەی کەسـانی سیقەتری کردوە

بەڵام لێرەیـا ئەڵێین نەخێر پێچەوانەی گێڕانەوەی سیقەتری نەکـردوە چونکە ئەم زیادەیـە پێچەوانەی گێڕانەوەکانی پێش خۆی نیە بـە جۆرێک بەدرۆی بـخاتەوە یان سنورداری بـکات بـەڵکو مۆرێکی پێ یاوە کەلەسروشتی دووعای ئیماندارانە کە الله تعالـی فەرموویەت ـی لەبارەی شێوازی دووعای ئیمانداران :

رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾ [1]

بۆیە ئەو دووعایەش کـەهاتوە : (وابعثه مقاماً محموداً الذي وعدته إنك لا تخلف المیعاد) هاو واتای مانای وتەی الله تعالی ـیە کەفەرموویەت ـی { وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ }

[1] سـورة آل عـمران

کەواتـا لێرەدا پێویستە پێش بڕیار دان ئێمە وردبینەوە "ئایـا ئەو زیادەیـە پێچەوانەیە یان پێچەوانە نیـە" واتا پەلەنەکەین لە بڕیاردان بەپێچەوانەکردن ـی چونکە کەوتت پێچەوانەیـە واتا مەجال ـی جەمعکردن ـی تێدا نامێنێتەوە بەڵام کەمەجالـی جەمع کردن ـی تێدابـوو ئەوە بەپێچەوانە دانانرێت ونـــاوترێ شاذە کەواتا پێش بڕیاردان ئەبێت سەرنج ـی ئەوەبدرێت ئایا زیادەکە پێچەوانەی لەخۆی سیقەترە یـاخود پێچەوانە نیە؟ وە ئایا مەجال ـی جەمع ـی تێدایە یان دژ بەیەکە وناتوانرێت جمع ـی لەنێوان کرێت

کەواتا ئەبێت بۆ ناسینی فەرموودەی شـاذ ئەبێت پێچەوانەی تێدابێت بۆڕیوایەتی کەسێکی لەخۆی متمانەپێکـراوتر بەڵام گەر پێچەوانە نەبـوو توانرا جەمع بکرێت یان پێچەوانەی لەخۆی متمانەتری نەکرد بەشاذ دانانرێت

بـۆنمونە ابن رجب رحمە اللە تعالـی لە شرح ـی العلل (1/425) فەرموویەت ـی :

(بابەت ـی زیادەی کەسـی سیقە ئەوەی کەوا کۆمەڵێـک فەرموودەیەک بەیـەک سەنەد ومەتن ئەگێڕنەوە بەڵام هەنێک لەڕاویـەکان زیادەیـەک زیادئەکەن کەلەڕیوایەتەکانی تردا نەهاتوە)

ئیمام ـی الترمذي رحمه الله تعالـی فەرموویەت ـی : (جاری واهەیە فـەرموودەیـەک بەغەریب دائەنرێت بەهۆی زیادەیەک لە فەرموودەکە بـەڵام کاتێـک بەصەحیح دائەنرێت کەزیادەکە لەکەسێکەوە هاتێت کە اعتماد لەسـەر حفظ ـی بکرێت وەک ئەو ڕیوایـەتەی مالک ـی کوڕی ئەنەس لە نافع ـەوە لە ابن عمرەوە فەرمووی پێغەمبەر ﷺ زەکات ـی فطر ـی فەرزکرد لەسەر هەموو موسڵمـانێکی ئازاد و کۆیلە نێر ومێ : (فرض رسول الله زكاة الفطر من رمضان على كل حرٍّ، أو عبدٍ ذكرٍ أو أنثى من المسلمين) ئیمام ـی مالک ئەم فەرموودەی گێڕایەوە بەزیادەی من المسلمـين (لەموسڵمانان).

ایوب ـی سختیانی و عبیدالله کوڕی عمر ڕیوایەتیان کردوە بەبێ زیادەی : (من المسلمين) هەربۆیە زیاتر لەزانایـەک لەوانە شافعی واحمد استدلالیان بەڕیوایەتەکەی مالـك کردوە ئەگەر پیاو بەندەی غەیری موسڵمـان بێت زەکات ـی فطر نایات.

هەربۆیە ئیمام ـی ابن رجب فەرموویەت ـی : (إنما يقبل الزيادة إذا لم يخالفه من هو أحفظ منه)

زیادەکـەی قبوڵ ئەکرێت ئەگەر کەسی لەخۆی باڵاتر لەحفظ ـدا پێچەوانەی نەکات.

لێرەیا ئەبینیت زیادەکەی ئیمام ـی مالک وەرگیراوە "چونکە زیادەی متمانە پێکراو وەرئەگیرێ" ئـەگەر پێچەوانەی لەخۆی متمانەتر نەکات چونکە لەپێناسەی شاذ وتمـان کاتێک شاذە پێچەوانەی لەخۆی باڵاتربکات نمونـەیەک لەسەر ئەوەی کەتوانرا جەمع بکرێت لەنێوانیاندا بەشاذ دانانرێت

ئیمام ـی ابـو داود لەسوننەکەی گێڕاویەتیەوە کەپێغەمبەر ﷺ فەرموویەت ـی : (لا تصوموا يوم السبت إلا فيما افترض عليكم) ڕۆژی شەمـە بەڕۆژ مەبن تێیدا تەنها ئەوەنەبێت لەسەرتان فەرزکـراوە.

ئەم فەرموودەیـە پێچەوانەی ئەوەیە کەلەهەردوو صەحیحەکەیـا هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەت ـی بەیـەکێک لە هاوسەرەکان ـی خۆی کە لەڕۆژی هەینی بەڕۆژوو بوو پێی فـەرموو ئایا دووێنی بەڕۆژوو بویت ؟ وتی نەخـێر پاشان فەرمووی ئەی بەیانی (واتا شەمە) بەڕۆژوو ئەبیت وتـی نەخێر فەرمووی کەواتا ڕۆژووەکەت بـشکێنە

بڕگەی فەرموودەکە کەفـەرمووی ئایا بەیانی ڕۆژوو ئەگریت بەڵگەی جائیزبوونی ڕۆژووگرتنە لە ڕۆژی شەمە هەربۆیە زاناکان ڕاجیاوازن لەبارەی فەرموودەی نەهیکردن لە ڕۆژووگرتن لـە ڕۆژی شەمـەدا دابـــەش بـوون بۆسەر چەند وتەیـەک

١- هەنێک وتویـانە فەرموودەکە مەنسوخ ـە بەڵام ئەم بۆچونە لاوازە چونکە لەمەرج ـی حوکم ـی نەسخ کردن زانین ـی کات وبەروارە بـەڵام لێرەیا بەروار وکات ـی هەردوو فەرموودەکـە دیارنیـە

٢- هەنێـک وتویـانە فەرموودەی نەهیەکە شـاذە چونکە پێچەوانەی ئەوەیە لەدوو صەحیحەکەیـا هاتوە چونکە ئەوەی لەدووصەحیحەکە هاتوە بەڵگەی جائیزبوونی ڕۆژوگرتنی تێدایـە لەشەمـە

٣- هەنێکیان جەمع ـی هەردوو فەرموودەکەیان کردوە وتویانە نەهیکردنەکـە لەسەر ئەوە هاتوە ڕۆژووگرتنەکە تەنها لەشەمەدا بێت بەڵام گەر ڕۆژێ پاش یان پێش ـی بەڕۆژووبێت کێشەی تێدانیە

کەواتـا کە توانرا جەمع ـی نێوانیان بکرێت ئەوە بەشاذ دانانرێت چونکە لەمەرج ـی شاذ بـوون پێچەوانەکردنە بەڵام لێرەدا پێچەوانەی ڕیوایەتەکەی بخاری ومسلم نیە چونکە نەهیەکە تەنها بۆ ڕۆژوگرتنە لەشەمـە بەتەنها بەڵام گەر لەگەڵیـدا ڕۆژێک پێشتر بەڕۆژووبێت ئەوە کێشەی نیە

کەواتا ئێستا زانیت شـاذ چیە وەزانیت پێچەوانەی شاذ بە محفوظ ناوئەبـرێت

بەڵام لێرەیـا خاڵێـکی تر هەیە ئەویش ئەوەیـە ئەگەر ئەوکەسەی ڕیوایەتێک ئەگێڕێتەوە پێچەوانەی کەسانی سیقە بەڵام ئەم ڕاویە کەپێچەوانەی سیقە ڕیوایەتەکەی گێڕاوەتەوە خۆی سیقە نیە ئەم جۆرە ناو ئەنرێت بـە منکر

منکـر چییە ؟

بریتیە لەوەی کەسێکی ضعیف پێچەوانەی ڕیوایەتی سیقە ئەکات ئەم جۆرە لەشاذ خراپترە چونکە پێچەوانەی سیقەی کردووە خۆشـی ضعیف ـە بەڵام شاذ خۆی سیقەیە پێچەوانەی لەخۆی بەرزتر وباڵاتر ئەکات

پێچەوانـەی منکر بەچی ناوئەبرێت ؟ بەمعروف ناوئەبرێ

معروف چیە ؟

بریتیە لەوەی سیقە گێڕاویەتیەوە پێچەوانەی گێڕانەوەی ئەوکەسە ضعیف ـە کەواتـا

چوار بەشت زانـی

شاذ دژەکەی محفوظ ـە

منکر دژەکەی معروف ـە

پاشـان مەقلوب کە ئیمام فــەرمووی :

والـــمَقْلُوبُ قِسْمـــانِ تَـــلاَ
إبْـدَالُ رَاوٍ مَا بِـــرَاوٍ قِسْـــمُ
وَقَـــلْبُ إسْنَـادٍ لِمَــتْنٍ قِسْمُ

مەقلوب لە زماندا بـریتیە لەگۆڕینی شتێک لەشێوازی وڕووی خۆی لە زاراوەی زانست ـی فەرموودە بریتیـە لەگۆڕینی وشـەیەک بەوشەیەکـی تر لەسەنەد یـان لەمەتن بەپێش خستن یـان دوواخسـتن

مەقـلوب (وەرگەڕاو) دابەش ئەبێت بۆ دووبەش :-

بەشـی یەکەم وەرگەڕان لە سەنەد

أ/ بەوەی ناوی ڕاوی ئەگۆڕێت بـەناوی باوکیەوە بۆنمونە ناوی کەعب ـی کوڕی مرة یـە بەڵام کەسی ڕاوی هەڵی ئەگەڕێتەوە ئەڵێت مرة بن کعب

ب/ سەنەدی فەرموودەیــەک بۆ فەرموودەیەکی تر دائەنێت جایان بەهەڵە ئەم کارە ئەکات یـان بەمەبەست ـی تاقیکردنەوە وەک ئەو تاقیکردنەوەی خەڵکـی بەغداد لەگەڵ ئیمام ـی بخاری کردیـان کەسەنەدی چەندان فەرموودەیـان لەگەڵ

مەتن ـی فەرموودەی تر تێکەڵ کرد تائاستی زانستەکەی تاقی بکەنەوە بـەڵام ئیمام ـی بخاری هەمووی ڕاستکردەوە بـۆیان سەنەدی هەرفەرموودەیەکی هێنا لەپاڵ مەتنەکەی خۆی ـداینا هەمووی ڕێکخستەوە

جۆری دووەم هەڵگەڕانەوەی لە مەتن ـدا

وەک ئەو فەرموودەی أبي هريرة لەبارەی ئەو حەوت کەسـەی لەقیامەت ـدا لەژێر سێبەری عەرش ـی الله تعالی ـن لەناویاندا باسی ئەوە هاتوە : (ورجل تصدق بصدقة فأخفاها حتى لا تعلم يمينه ما تنفق شماله)

ئەم لەفزە لەلای هەنێک لە گێڕاوەکانی فەرموودەکە وەرگەڕاوە چونکە ئەوەی جێگیربـووە بریتیە لەم لەفزە (حتى لا تعلم شماله ما تنفق يمينه) بەڵام لەڕیواتە مەقلوبەکە ئەڵێت (حتى لاتعلم يمينه ماتنفق شماله) واتا پاش وپێش ـی تێدا کراوە لەمەتنەکە.

وانەی نۆیەم

وانەی نۆ لەهۆنراوەکەی ئیمام ـی بەیقوونی فەرموویەت ـی :

والفَـــــــــرِدُ ما قَيّدْتَــــــــهُ بثقَة
فەرد بریتیە لەوەی کەقەید کراوە بە سیقەپێکراوێک

أوْ جمْعٍ أوْ قَصرٍ عَـــــــلَى رِوَايَـــةٍ
یان بە کۆمەڵێـک، یان تەنها بە گێڕانەوەی ڕیوایـەتێک

وَمَـــــا بِعِـلّةٍ غُمُــوضٍ أَوْ خَفَــا
ئەو فەرموودەیـەی عیللەتـی ئاڵۆز
و شاراوەی تێدایـە

مُعَلّــلٌ عِنْدَهُــمُ قــــــدْ عُرِفـا
بە «مُعَلَّل» ناسراوە لەلای زانایـانی فەرموودە

وَذُو اخْتِــــلافِ سَنَــدٍ أَوْ مَتْــنِ
ئەو جۆرەشـی کە سەنەد و مەتنـەکەی
جیاوازی تێدا هەبێ

مُضْـــطَـرِبٌ عِنْـدَ أُهَيـْلِ الْفَـنِّ
بە «مُضْطَرِب» ناسراوە لەلای شـارەزایانی
بواری فەرموودە

فەرموودەی فەرد چیە ؟ : بریتیە لەو فەرموودەی کەسـی گێڕەوەی فەرموودەکە بەتەنها خۆی پێی هەستاوە بەجۆرێـک لە جۆرەکانی تاکبـوونەوە واتا گێڕەوەی فەرموودەکە بەتەنها گێڕاویەتیەوە.

فەرد دووجۆرە

فەردی مطلق (ڕەهـا)

فەردی نسـب ـی

فەردی مطلق چیە ؟ : فەرموودەیەکە لەبنەڕەتی سەنەدەکەیدا تاکبونەوە هەیـە واتا لەبنەڕەتی سەنەدەکەیدا تەنها یـەک کەس گێڕاویەتیەوە بنەڕەتی سەنەدیش بریتیە لەولایەنەی سەنەدەکە کەهاوەڵـی تێدایە. [1]

هەروەهـا وتراوە ناونراوە بەفەردی مطلق بەهۆی تاکبونی راوی چونکە نامۆبونەکەی بەهیچ شتێکەوە نەبەستراوەتەوە واتا نەبەستراوەتەوە بەشوێن یان کەسێکی دیاریکراوەوە.[2]

بەڵام فەردی نسـب ـی چیە ؟ : بریتیە لـەوتاکبونەوەیە کەلەناوەڕاست ـی سەنەدەکە ڕووئەیـات واتا لەبنەڕەتی سەنەدەکە چەند ڕاویـەک گێڕاویانەتەوە بەڵام پاش ئەوان تەنها یەک کەس هەیە ئەیگێڕێتەوە لـەوانەوە بریتیە لـەوتاکبونەوەیەی بەنسبەت لایەنێکی تایبەتەوە ڕوو ئەیـات لەوانە. [3]

فەردی نسب ـی دابەش ئەبێت بۆ (٣) سێ بەش :-

١- ئەوەی بەشـارێکی دیارکراو بەستراوەتەوە وەک ئەڵێن ئەم فەرموودە بەتەنها خەڵکی مەکە یان مەدینە گێڕاویانەتەوە.

[1] تيسير مصطلح الحديث (29).
[2] عقد الدرر (170)
[3] عقد الدرر (170)

٢- ئەوەی کەسـنوردار (قەید ئەکرێت) بەکەسێکی سیقە وەک ئەوترێ ئەم فەرموودە هیچ کەسێکی سیقە نەیگێڕاوەتەوە تەنهـا فلان کەس نەبێت.

٣- ئەوەی سنوردارئەکرێت بە ئیمامێک وشێخێکەوە وەک ئەوەی ئەڵێن تەنها فلان کەس ئەم فەرموودەی لـەفلان کەس گێڕاوەتەوە یان فلان فەرموودە کەس نەیگێڕاوەتەوە لەفلان ئیمام تەنها فـلان کەس نەبێت.

زۆرکـات فەرموودەی تاک ضعیف ـە بەڵام هەنێکێ صحیح ـو قبوڵکراوە بەڵام (زۆربەی کات تاکەکان ضعیف ـن) بەتایبەت دوای سێ سەدە چونکە لەدوای سـێ سەدەکە ڕاویەکان زۆربـوون بۆنمونە شێخێک ئەبینیت شەسەد گێڕەوەی هەیـە جاکاتێـک یەکێک لەگێڕەوەکان ـی شتێکی لێ بگێڕێتەوە بەبێ ئەوەی کەسی تر ئەوشتە بگێڕنەوە لێی لێرەدا گومـان دروست ئەبێت چۆن ئەو فەرموودەیـە لەوژمارە زۆرە شاراوە بووە ؟ کەسیان ڕیوایەتیان نەکردووە تەنها ئەم کەسە نەبێت ؟ بەڵام لەسەردەم ـی هاوەڵان ڕیوایەت ـی تاک زۆربوە لەسەردەم ـی تابعین بەهەمان شێوە بەڵام کەمتربوو لەچاو سەردەم ـی هاوەڵان بەهۆی زۆری تابعین لەسەردەم ـی تابعی تابعین ڕیوایەتی فەرد زۆر بوو بەڵام کەمتربوو لەچاو فەردی سەردەم ـی تابعین کەواتا زۆرینەی کات فەرموودەی تاک لەچینی فەرموودەی لاوازە.

ئیمام فەرمووی :

مـــا قُيِّدَ بثقة

ئەوەی بەستراوەتەوە بەسیقەیـەک واتا سیقەیـەک گێڕاویەتیەوە کەس جگە لەو ڕیوایەتی نەکردوە لەهەمان کاتدا پێچەوانەی گێڕانەوەی غەیری خۆشی ناکات وەک فەرموودەکەی عومەری کوڕی خەطاب الله لێی ڕازی بێت (إنما الأعمال بالنيات) ئەم فەرموودەیـە لەسێ چینی گێڕانەوەکەیـدا تاکبـوون ڕوویداوە لەگەڵ ئەوەشدا صەحیحە چونکە کەسی سیقە لەکەسی سیقە گێڕاویەتیەوە ئەمە ناوئەنرێت بەفەرد وناوئەنرێت بەغەریب ـیش ئەمە نمونەی فەردی مطلق ـە.

پاشـان کەفەرمووی :

بجمعٍ

واتا ئەوەی قەیدکراوە بەستراوەتەوە بـەکۆمەڵێـک (خەڵکی شارێک یان گوندێـک یان هۆزێـک یان هاوشێوەی ئەمـانە) جا ئەگەر ئەم فەرموودەیـە تەنها یەک کەس بیگێڕێتەوە لە خەڵـکی شارێـک وەک ئەوەی بوترێ تەنها فـلان کەس ئەم فەرموودەیەی لە خەڵکی شـام گێڕاوەتەوە یان فلان کەس بەتەنها ئەو فەرموودەی لە حیجازیەکان گێڕاوەتەوا هاوشێوەی ئەمە ئەمە "پێی ئەوترێ فەرد بەڵام فەردی نسب ـی چونکە فـەرموودەکە کەسێک بـــەتەنها لە خەڵکێکی دیــــاریکراوی گێڕاوەتەوە"

بـۆنمونە گریمـان کەفەرمووەدەناسەکانی شام هەزار فەرمووەدەناسـن بەڵام ئەم فەرمووەدەیـە تەنها یەک کەسیان ڕیوایەتی کردوە هیچ کەسێ تریان ڕیوایەتی نەکردووە ئەڵێین ئەمە (فەردێکی نسبی ـە) واتا نسبەتە بـۆخەڵکی شـام یـان بەپێچەوانەوە خەڵکـی شارێک یان هۆزێـک فەرمووەدەیـەک بەتەنها لەیەک کەس بگێڕنەوە وەک بـوترێ ئەم فەرمووەدە تەنها خەڵکی شام گێڕاویانەتەوە لــەفلان کەسەوە.

پاشـان ئیمام فـەرمووی :

أو قصر على رواية

واتا ئەم فـەرمووەدەیـە بەم مانایە کەس ڕیوایەتی نەکـردووە تەنها فـلان کەس نەبێت واتا تەنها یەک کەس بەو مانایـە ڕیوایەتی کردوە واتا تەنها لەڕیوایەتەکە بەفلان کەس سنوردارە ئەگەرچـی فەرمووەدەکە بەچەند ڕێگەیەکی تریش هاتبێ بەڵام ئەم شێوەی تەنها لەڕێگەی ئەوکەسەوە هاتوە.

ئـایـا جیاوازی هەیە لەنێوان فەرمووەدەی تاك وغەریب ؟

زانایـان ـی فەرمووەدە ڕاجیاوازن لەسەر جیاوازی کردن لەنێوان فەرد وغەریب بەهۆی نزیـک بونیانەوە لەیەکتر

ئیمام ـی ابن حجر رحمه الله تعالی فەرموویەت ـی : (غەریب و فـەرد هاو واتای یەکترین لەڕووی زمان و زانستی فەرموودەشەوە بەڵام هەنێک لەزانایان ـی فەرموودە جیاوازی ئەکەن لە نێوانیـاندا لەڕووی زۆر وکەم بـەکارهێنانی زۆرکـات فەرد بۆ فەردی مطلق بەکارئەهێن و غەریب ـیش زۆرکات بۆ فەردی نسب ـی بەکار ئەهێنن) [1]

کەواتا لەلای بەشێک لەزانایان جیاوازی نیە ولەلای بەشێکی تر لەزانایان (فەرد) ئەوەیـە کەهاوەڵێک بـەتەنها لەپێغەمبەرەوە ﷺ بیگێڕێتەوە (غەریب) ـیش ئەوەیە کەتابعی ودوای ئەو بەتەنها بیگێڕێتەوە .

پاشـان ئەوفەرموودەیـەی (علەت ـی ئاڵۆز وشاراوەی تێدایـە بەموعەلەل ناسراوە) لەلای زانایـانی فەرموودە ئەوجۆرەش ـی کەسەنەد ومەتن ـەکەی جیاوازی تێداهەبێ ئەوە بەمضطرب ناسراوە لەلای شـارەزایانی بواری فەرموودە .

---

[1] شرح نخبة الفكر للقاري1/239

وەک لەباسی فەرموودەی صەحیح باسمانکرد "مەرجە سەلامەت بێت لەشاذ بوون" ولەعلەی قادح هەربۆیە زانست ـی علە زانستێکی تایبەتە بەگەورە زانایان وپسپۆرانی ئەم بوارە پزیشکی ناسینەوەی نەخۆشیەکان (علەت) بریتین لەئیمام ـی:

بوخاری | وعلي کوڕی المديني | وابن أبي حاتم والدارقطني

ئەم گەورە زانایانە پسپۆڕی ئەم بوارەن چونکە زانستێکی یەکجار وردە لەبەرئەوەی تۆ کەڕواڵەت ـی سەنەدەکە ئەبینیت وائەزانیت سەنەدەکە متصل ـە پێکەوە بەستراوە زاهیرەکەی ئەبینیت پیاوەکانی سیقەن وعەدلن وضبط ـن وشاذ نیە بەڵام علەتێکی وای تێدایە کەس نایزانێت تەنها پسپۆڕی بوارەکەی خۆی نەبێت

بۆنمونە ڕاوی لەشێخێکەوە فەرموودەیەک ئەگێڕێتەوە زاهیری سەنەدەکەی بەیەکەوە بەستراوە (متصل ـە) بەڵام دووای پشکنین دەرئەکەوێت ئەم ڕاویە کاتێک هاتووە بۆشاری ئەو شێخە کەشێخەکە لەوکاتەدا مردبوو لەهەمان کاتدا شێخ لەوشارەی خۆی نەچۆتە دەرەوە تابڵێین ئەگەری هەیە لەشارێکی تر لەشێخ بیستوبێت بۆیە لەڕواڵەت سەنەدەکە واهەستەکەی متصل ـە بەڵام ئەو علەتە وردەی تێدایە کەتەنها پسپۆڕی بواری خۆی ئەیدۆزێتەوە

کەواتا فەرموودەی موعەلەل بریتیە لەو فەرموودەیـەی علەتێکی تێدایە صەحیح بونەکەی ئەشکێنێت لەکاتێکدا ڕواڵەتەکەی سەلامەت دیارە هەربـۆیە ئیمام ـی سخاوی فەرموویەت ـی : (ئەم جۆرە یەکێـکە لەئاڵۆزترین و وردترین جۆرەکان هەربۆیە تەنها زانا لێهاتوە بەتواناکان خاوەن ئەزموون وتێگەشتوەکان لەئەهلی حفظ قسەی تێدا ئەکەن وەک ابن المدینی و احمد وبخاری ویعقوب ـی کوڕی ابی شیبە وابی حاتم وابی زرعە و الدارقطنی)

ابن مهدي ئەیفـەرموو : (لأن أعرف علة حديث واحد أحبُّ إليَّ من أن أكتب عشرين حديثًا) [1] زانینی علەتی تەنها یـەک فەرموودە لەلام خۆشترە لـەوەی بیست فەرموودە بنوسمەوە.

علەت لەسەنەد ولەمەتن ڕووئەیـات ڕێگە بـۆدۆزینەوەی علەت بریتیە لەکۆکردنەوەی هەموو ڕێگاکانی فەرموودەکە وسەرنجدان لەجیاوازی ڕیوایەتەکان هەڵسەنگاندن ـو وردبینی بۆ ضبط ـی پیاوانی سەنەدەکە وزانینی لایەنەکانی باردۆخ وحاڵیـان پاشـان حوکمـدان بەسەر ڕیوایەتەکە.

[1] معرفة علوم الحديث (140)

دیـارترینی ئەو کتێبانەی لەم بارەیەوە نوسراوە کتاب ـی :

(العلل لابن المديني علل الحديث لابن أبي حاتم العلل ومعرفة الرجال لأحمد بن حنبل العلل الكبير والصغير للترمذي العلل الواردة في الأحاديث النبوية للدارقطني)

پاشـان تێکچوو :

وذو اختلافِ سندٍ أو متنِ
مضطربٌ عند أُهيلِ الفنِّ

فەرموودەی تێکچوو (مضطـرب) ئەو فەرموودەیەیـە کەلەلایەن ڕاویـەک یان چەند ڕاویـەک گێڕدراوەتەوە بەچەندین شێوازی جۆراو جۆر لە کاتێـکدا لەهێزدا یەکسـانن ناتوانرێت هیچ لایەکیان بەسەر لاکەی تردا پەسـەندبکرێت هەروەهـا ناتوانرێت جەمع لەنێوانیان بکرێت بۆیە ئەم جیاوازیـە لەگێڕانەوەکەدا نیشـانەیە بۆنەبوونی ظبط ـی ڕاوی چونکە لەمەرج ـی قبوڵکردن ـی ڕیوایەت ئەوەیە ڕاووی ضبط ـی هەبێت.

هەنێـجار تێکچوون لەلایـەن یەک ڕاویەوە ڕووئەیات واتا یـەک ڕاویە بەچەند شێوازێ فەرموودەکە ئەگێڕێتەوە هەنێجـاریش کۆمەڵـێکن هەریەکەیـان بەشێوازێ جیاوازئەیگێڕێتەوە.

کەواتا فەرموودەی مضطرب تێکچوو دوو (٢) مەرج ـی هەیە :-

١- جیاوازی گێڕانەوەی فەرموودەکە بـەجۆرێک نەتوانرێت جەمع لەنێوانیـان بکرێت

٢- یەکسـان ـی هێزی ڕاویـەکان لەضبط ـدا بەجۆرێک نەتوانرێت هیچ لایەکیان بەسەر ئەوەی تردا بەهێزتربکرێت

بەڵام هەرکات توانـرا لایەنێکیان بەهێزتربکرێت بـەسەر پیاوانی سەندی لایەنەکەی تـردا یان توانرا جەمعی نێوان فەرموودەکە بـکرێت بەشێوەیەکی قبوڵکراو ئەوە لە مضطرب دەرئەچێت یـان بتوانرێت کار بەهەموو شێوازەکانی ڕیوایەتەکە بکرێت لەحاڵەتی جەمع کردن لەنێوانیاندا. [1]

هەربۆیـە ئیمام ـی ابن صەلاح ـی شارەزووری رحمە الله تعالـی فەرموویەت ـی: ناوئەنرێت بەمضطرب ئەگەر پیاوانی هەردوو ڕیوایەتەکـە لەضبط ـدا یەکسـان بن بەڵام ئەگەر لایـەکیان بەهێزتربوو بەجۆرێک لاکەی تر بەرگەی نەگرێت بەوەی کەڕاویەکانی لەبەرکردنیان بەهێزتربێت یان زیاتر لەگەڵ ئەوکەسەدابـوون کەڕیوایەتەکەیان لێی گێڕاوەتەوە یان جگە لەمانەش لەڕێگەکانی ترى تەرجیحکردنی

[1] تیسیر مصطلح الحدیث (112-113).

پەسـەندکراو ئەوکاتە حوکم بۆ ئەولایەنە ئەدرێت کەبەهێزتر وڕاجحترن بۆیە لەم حاڵـەتە وەسف ناکرێت بەمضطرب وحوکمی مضطرب وەرناگرێت پاشـان اضطراب لەمەتنی فەرموودە جاری واهەیـە لەلای یەک ڕاویەوە ڕووئەیـات وەجاری واش هەیە لەلایەن کۆمەڵێکەوە ڕووئەیـات وە بونی الاضطراب هۆکاری بەلاواز دانانی فەرموودەکەیە چونکە ئاماژەیە بەوەی گێڕەوەکەی ضبط ـی نەکردووە. [1]

نمونەی فەرموودەی مضطرب :

ئەو فەرموودەیەی محمدی کوڕی ابی حمید لـە اسماعیل ـی کوڕی محمد لەسەعدی کوڕی ابی وقاص لە باوکیەوە لەسەعدەوە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەت ـی : (مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ رِضَاهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ، وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللَّهِ، وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ سَخَطُهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ)

لەبەختەوەری نەوەی ئادەم ئەوەیە ڕازی بێت بەوەی الله تعالی بڕیاری بۆیاوە لەبەدبەختی نەوەی ئادەم بریتیـە لەوازهێنان ـی استخارەکردن بەالله تعالـی لە بەدبەختی نەوەی ئادەم تورەبون وناڕازیبونیەتی بەوەی الله تعالی بڕیاری بـۆیاو.

[1] مقدمة ابن الصلاح (44).

محمدی کوڕی ابی حمید لەمەتن ـی ئەم فەرموودەیە توشـی اضطراب هاتوە چونکە هەمان فەرموودەی بەلەفزێ جیاوازتر گێڕاوەتەوە : (مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ ثَلاثَةٌ وَمِنْ شِقْوَةِ ابْنِ آدَمَ ثَلاثَةٌ؛ مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ وَالْمَسْكَنُ الصَّالِحُ وَالْمَرْكَبُ الصَّالِحُ، وَمِنْ شِقْوَةِ ابْنِ آدَمَ الْمَرْأَةُ السُّوءُ وَالْمَسْكَنُ السُّوءُ وَالْمَرْكَبُ السُّوءُ)

لەخۆشبەختی نەوەی ئادەم سێ شتە لەنەهامەتی نەوەی ئادەم سێ شتە لەخۆشبەختیەکان ـی نەوەی ئادەم ئافرەتێکـی چاکە و ماڵـێکی باش وسواریـەکی چاک لەبەدبەختیەکان ـی نەوەی ئادەم ئافرەتی خراپ وماڵـی خراپ و سواری خراپە.

ئەمە اضطراب ـە لەمەتنی فەرموودە نمونەیـەکی تر :-

ئەو فەرموودەیەی ئیمام ـی الترمذی گێڕاویەتیەوە لە شریک ـی کوڕی بن ابی حمزە لەشەعبی ـەوە لە فاطمە ـی کچ ـی قەیس کەپرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کرد دەربارەی زەکات پێغەمبەریش فەرموویەت ـی ﷺ (إن في المال لحقاً سوى الزكاة) لەماڵ وسامانـدا ماف هەیـە جگە لەزەکات

لەڕیوایەتێکی تردا ابن ماجە گێڕاویەتیەوە فەرموویەت ـی : (ليس في المال حق سوى الزكاة) لەماڵ وسامان هیچ مافـێک نیە جگە لەزەکات

ئەم تێکچوونە کەلەم دووگێڕانەوەیەدا هەیە مەحاڵە جەمع ـی لەنێواندا بکرێت هەربۆیە ئیمام ـی العراقی فەرموویەت ـی : (هذا الحديث مضطرب المتن ولا يحتمل التأويل) ئەمە فەرموودەیەکی ضطرب ـە لەڕووی مەتنەوە هیچ تەفسیرێک هەڵناگرێت.

اضطراب لە سـەنەدا وەک ئیمام ابن صەلاح باسیکردووە : (سەیری جیاوازی سەنەدەکان بکەن لەدوای اسماعیل ـی کوڕی ئومەیە)

نمونەی ئەوەی گێڕدراوەتەوە لە اسماعیل ـی کوڕی ئومەیە لە ابی عەمر لە محمدی کوڕی حریث لەابـی هریرە لە پێغەمبەرەوە ﷺ : (ئەگەر نوێژخوێن دارێکی دەست نەکەوت بیچەقێنێت لەپێش خۆیدا (بۆ سوترەی نوێژەکەی ئەوا بـاهێڵێـک بکێشێت)

بـشر ـی کوڕی فضل و روح ـی کوڕی قاسم بەم شێوە لەاسماعیل گێڕاویانەتەوە.

بـەڵام سوفیان ـی ثەوری بەم شێوە گێڕاویەتیەوە : (لە اسماعیل ـەوە لەابی عەمری کوڕی حریث لەباوکـیەوە لە ابی هریرەوە)

حمیدی کوڕی الاسودیش ڕیوایەت ـی کردووە : (لەاسماعیل ـەوە لە ابی عەمر کوڕی محمدی کوڕی حریث ـی کوڕی سلیم لەبـاوکیەوە لە ابی هریرەوە)

وهەیب وعبدالوارث گێڕاویانەتەوە لە (اسماعیل لە ئەبی عەمر کوڕی حریث لەباپیری حریث)

عبدالرزاق وتویەت ـی لەابن جریج بیستویەتی لە اسماعیل لە حریث ـی کوڕی عەمار لەابی هریرە تێکچون ـی زۆر لەوە زیاتری تێدایە کەباسمـانکرد. [1]

نمونەیـەکی تر پرسیارکـرا ئیمام ـی الدارقطنی لەبارەی ئەو فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ (انا مدینة الحکــمة وعلي بابها فمن اراد المدینة فلیاتها من بابها)

فەرمووی ئەمە فەرموودەیە سەلەمەی کوڕی کوهەیـل گێڕاویەتیەوە جیاوازی ـو تێکچون لەگێڕانەوەکەیـدا هەیە شریــك گێڕاویەتیەوە لە سەلەمە لە صنابجی لە عەلـی جیاواز لەگێڕانەوەکەی شریك وتراوە لەشریك لە سەلەمە لە پیـاوێکەوە لە صنابجی یەحیای کوڕی سەلەمەی کوڕی کوهەیل گێڕاویـەتیەوە لەباوکیەوە لە سوید

---

[1] علوم الحدیث(94)

بن غفلە لە صنابجی وسەنەدەکەی نەبەستراوەتەوە تا پێغەمبەر ﷺ فەرموودەکەش مضطرب ـە وثابت نیە چونکە سەلەمە فەرموودەی نەبیستوە لەصنابجی. [1]

[1] علل الدارقطني(3/ 247).

وانــەی دەیەم

وانەی دەیـەم لەهۆنراوەکەی ئیمام ـی بەیقـوونـی رحمه الله تعالــی :

وَالمُدْرَجَـاتُ فِي الحَدِيثِ مَا أَتَتْ
فەرموودەی مودرەج ئەوانەن کە هاتوون

مِنْ بَعْـــض أَلْـفَاظِ الرُّوَاةِ اتَّصَــلَتْ
لە هەندێک دەستەواژەی ڕاوییەکان
پێکەوە نووساون

وَمَــا رَوَى كُـلُّ قَرِيـنٍ عَنْ أَخِـهْ
ئەوەی هەر هاوسەردەمێک لە براکەی
ئەیگێڕێتەوە

مُدّبَّجٌ فَأَعْرِفْـــهُ حَقّاً وَأَنْتَخِـــهْ
ئەوە مودەبەجە، بیناسە بە هەق و شانازی
پێوەبکە

مُتّفِـــــقٌ لَفْظـــاً وَخَطاً مُتّفِــقْ
ئەو ناوانەی بە نووسین و بە لەفزپێکردن (وتنەوە)
وەکو یەکن، ئەمە پێی ئەوترێ موتەفق

وَضِــدُّهُ فِيمَـــا ذَكَرْنَـــا المُفْتَرِقْ
دژەکەشی لەوەی باسمان کرد پێی ئەوترێ
موفتەرق (لێکجیاواز)

مُؤْتَلِفٌ مُتّفِـقُ الخَـــطِّ فَقَـــطْ
بەڵام مؤتلف ئەوەیە تەنها لەڕووی
نووسینەوە وەک یەکن

وَضِـدُّهُ مُخْتَـلِفُ فَاخْـشَ الْغَلَطْ
دژی ئەمەش پێی ئەوترێ مختلف، بۆیە وریابە
تووشی هەڵە نەبیت تێیدا

مـــــودرەج بریتیە لەوفەرموودەیـەی کەلەسەنەدەکەیدا یان لەمەتنەکەیدا زیادەیـەک هەیە کەئەو زیادەیە لەبنەڕەتی فەرمووده‌کـە نیـە بەڵکو زیادەی یەکێکە لەگێڕەوەکانی فەرموودەکە.

بەپوختی واتا هەنێ لەقسەکانی گێڕەوەی فەرموودەکە تێکەڵ بەمەتن ـی فەرموودەکە ئەبێت مودەرج (تێکەڵ کردن) :

← لە سەنەد
← لە مەتن ـیش ڕوودەدات

تێکەڵ بــــوون لە سەنەد : بریتیە لەوەی ڕاوی فەرموودەکە سەنەدێـک ئەگێڕێتەوە لەکاتی گێڕانەوەی سەنەدەکە ڕووداوێـک یەتە پێش یان بابەتێکی لەناکاو یەتە پێش بۆیە ئەم ڕاویە لەوکاتەدا قسەیـەک ئەکات لەگوێگرەکان وایە ئەوقسەیە مەتنی فەرموودەی ئەو سەنەدەیە کەڕاوی گێڕایەوە بۆیە ئەوانیش بەوشێوە ئەیگێڕنەوە

نمـونەکەی ئەو حەدیثەی ابن ماجە گێڕاویەتیەوە لە اسماعیل ـی کوڕی محمد الطلحی لـە ثــابت ـی کوڕی موسـای الزاهد لەشــریك لــە ئەعمەش لە ابی سفیان لەجابر بەمەرفوع ـی : (هەرکەسێک شەونوێژی زۆربێت لەشەودا بەڕۆژ ڕووخساری جوان ئەبێت)

ئیمام ـی حاکم فەرموویەتی کاتـێک (ثابت) چوە ژورەوە بـۆلای شەریـك لەوکاتەدا شەریک خەریکی وتنەوەی سەنەدێـک بوو تافەرموودەیەک بگێڕێتەوە شەریک ئەیفەرموو (ئەعمـەش پێی وتین لەابی سفیانەوە لەجابـرەوە فەرمووی پێغەمبەر ﷺ فەرمووی) پاشـان شەریك بێدەنگ بــوو بۆ ئەوەی ئەوکەسەی دەنگی شەریـک ئەگەیەنێت بەقوتابیەکانی دوواتر ئەم سەنەدە بنوسێت لەوکاتەدا شەریــك سەیری (ثابــت ـی کرد) بۆیە لەوکاتەدا شەریك فەرمووی هەرکەسێک شەونوێژی زۆربێت

بەرۆژ ڕووخساری جوان ئەبێت شـریك لەم وتەیەدا مەبەست ـی ثابت بوو چونكە ثابت كەسێكی خاوەن وەرع وزوهـد بوو بەڵام ثابت واتێگەشت ئەو وتەیەی شریك مەتنی ئەوسەنەدەیە كەشریــك ئەیگێڕایەوە هەربۆیە ثابت ئەو قسەیەی وەک فەرموودە گێڕایەوە لەشریك ـەوە . [١]

جـــۆری دووەم مدرج لـــەمەتن ـدا : بریتیە لەو بڕگەیەی كەوا كەســی ڕاوی ئەیخاتە ناو مەتنەكەوە لەكاتێـكدا ئەو بڕگەیە لەمەتن ـی فەرموودەكە نیە

ئەمەش (٣) ســێ بەشە :-

بەشــی یەكەم / تێكەڵكردن لەسەرەتای فەرموودەكە ڕووئەیـات ئەمەش كەم كات ڕووئەیـات بەڵام ڕوودانی ئەم جۆرە زیاترە لەچاو ڕوودانی لەناوەڕاست ـی مەتن.

بەشی دووەم / تێكەڵكردن لەناوەڕاست مەتن ڕوودانی ئەم جۆرە كەمترە لەچاو جۆری یەكەم.

بەشــی سێهەم / لەكۆتایی مەتن ڕووئەیـات ئەمەش زۆركات ڕووئەیات.

هۆکاری ئەم تێکەڵاوکردنە چیـە بۆچی ڕووئەیات ؟

دیارترین ـی هۆکارەکانی ڕوودانی تێکەڵاوکردن ئەمانەن

١- ڕوونکردنەوەی حوکمـێکی شەرعی

٢- دەرهێنانی حوکمێکی شەرعی لە فەرموودەکە پێش ئەوەی فەرموودەکە تەواو بــکات

٣- تەفسیرکردن ـی لەفزێکی نامۆی ناو مەتنەکە

نمونەی تێکەڵاوکردن لەسەرەتای فەرموودە وەک فەرموودەکەی ابی هریره رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ (أسبغوا الوضوء ويلٌ للأعقاب من النار) بەتەواوی دەست نوێژ بـگرن هاوار بۆ ئەو پاژنە پێیانە لەئـاگر

ئەوەی کەمەرفوع ـە : (واتا ئەوەی وتەی پێغەمبەرە ﷺ بریتیە لەبڕگەی ويل للاعقاب) بەڵام بڕگەی (اسبغوا الوضوء) ئەمە وتەی ابـو هریرەیـە بۆیە ئەوکەسەی فەرموودەکە ئەخوێنێتەوە واهەستەکات هەمووی وتەی پێغەمبەرە ﷺ چونکە لـەکاتی گێڕانەوەدا ڕوونی نەکردۆتەوە کەئەو بەشە جیاوازە واتا لەوێدا ابو هریره ئامۆژگاری کردوە تادەست نوێژ بەڕێک وپێکی بگرن لەگەڵ ئامۆژگاریەکەدا فەرموودەکەی گێڕاوەتەوە لەکەسی گوێگر وایە هەموو ئەوە قسەی پێغەمبەربوە ﷺ

نمونەی تێکەڵاوبـوون لەناوەڕاست ـی فەرموودە ئەو فەرموودەیەیە کە زوهری لە عائیشەوە رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ لابارەی چۆنیەتی دابەزینی وەحی واتا سەرەتای ئەوەی کەوەحـی دابەزی بـۆپێغەمبەر ﷺ دایکە عائشە فـەرمووی : (کان النبي ﷺ يتحنَّثُ في غار حراء الليالي ذوات العدد والتحنُّث التعبد)

ئەوەی گوێی لەم فـەرموودەیـە ئەبێت واگومان ئەبات تەفسیرکردنی وشەی (**يتحنث**) بە التعبد وتەی دایکە عائشەیە بـەڵام لەڕاستیدا تەفسیرکردن ـی وشەی (**والتحنث التعبد**) تەفسیری ئیمام ـی زوهریە ئەم تێکەڵکردنەی قسەی خۆی لەناو مەتنەکە بۆ ئەوەبـوە تەفسیری وشەی التحنث بکات وبەسەریـدا تێنەپەڕێت چونکە شیکردنەوەی ئەو وشەیـە ناچاریـە چونکە لەبنەڕەتدا وشەی الحنث واتا تاوان بۆیە گەر ئیمام زوهری ئەوتەفسیرە نەکات لەگەڵ تاوانکردن تێکەڵ ئەکرێت بۆیە ڕوونی کردەوە التحنث واتا پەرستش کـردن واتا پێغەمبەر ﷺ لەغاری حراء خەریکی پەرستنی الله تعالى بوو وە پەرستن ئەوشتەیـە کەتاوان لەناو ئەبـات ئەمە لەناونانی شتێکە بەدژەکـەی

وە نمونەی تێکەڵبـون لەکۆتای فەرموودە فەرموودەکەی ابـی هریرەیـە کە فەرمووی پێغەمبەر ﷺ فەرموویەت ـی : (إن أمتي ياتون يوم القيامة غُرًّا محجلين من أثر الوضوء فمن استطاع منكم أن يُطيل غرته وتحجيله فليفعل)

ئومەتەکەم لەڕۆژی قیامەتدا یەن دەمچاو ودەست وپێیان سپی ودرەوشاوەیە لەبەر شوێنەواری دەستنوێژەکانیـان ئەدرەوشێتەوە هەرکەس لەئێوە توانی سپیایەتی ودرەوشاوەی خۆی زیاتربکات باوابکات (واتا زیاتر لەوە بشۆرێت کەبەئەندازەی واجب دانراوە)

لێرەیا کەئەم فەرموودە ئەخوێنیتەوە وائەزانیت هەمووی وتەی پێغەمبەرە ﷺ بەڵام بڕگەی کۆتایی (فمن استطاع منكم أن يطيل غرته وتحجيله فليفعل) ئەمە مودرەج ـە لەوتەی ابی هریرەیـە.

مودەرج بەچەند شـتێك ئەناسرێتەوە :

١- بەدەق کاتێـک لەڕێگەیەکی ترەوە یەت دەرەکەوێت ئەمە مودرەج ـە

٢- بەمەحاڵ بـوون لەوەی پێغەمبەر ﷺ شتی وای وتبێت ئەمەش بەدەرکەوتنی هەڵەیـەک تێیدا یان بونی نیشانەیـەک بەڵگە بێت لەسەرئەوەی کەمەحاڵە ئەوە قسەی پێغەمبەر ﷺ بێت

٣- بەدەقی وتەی زاناگەورە فەرموودەناسەکان کەڕوونی بکاتەوە ئەو زیادەیە مودرەج ـە .

حوكم ـی مودەرج چیـە ؟

ئەگـەر بەهۆی تێكەڵ بوونەوە مانا بگۆڕێت ئەوە دروست نیـە مەگەر بەڕوونكردنەوە نەبێت بەڵام ئەگەر ماناكە نەگۆڕێت وەک فەرموودەكەی زوهری كە فەرمووی التحنث واتا پەرستن ئەوە لەم حاڵەتە كێشە نیە چونكە دژی ئەوەنیە كەدراوەتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ بۆیە كەدژایەتی تێدانەبوو هیچ ڕێگریەک نیـە لەوەی باسبكرێت بەمەبەستی تەفسیركردن وڕوونكردنەوە وەكـاتێک دەركەووت ئەو بڕگە مودرەج ـە ئەوە نابێت بەبەڵگە چونكە ئەوبڕگەیە لەوتەی پێغەمبەر نیە ﷺ.

مـــودەبـــەج چیە ؟ : بریتیە لەوەی گێڕەوەیەک لـەهاوەڵە هاوسەردەمە هاوشانەكەی خۆی بیگێرێتەوە بەهەمان شێوە ئەوهاوڕێ هاوسەردەمە هاوشانەی خۆی لەم بگێڕێتەوە واتا هەردوولا لەیەكتر ڕیوایەت ئەگێڕنەوە ابن صلاح رحمە الله تعالـی فەرموویەت ـی بریتیە لەوەی هەردوو هاوسەردەمەكە لەیەكتر ڕیوایەت بـكەن.

هاوشان و هاوسەردەم یان الاقران واتای چیە؟ :-

واتا ئەوانەن لەتەمەندا لەیەکترەوە نزیـکن لەشێخایەتی وزانست وفەرمووودەناسی وچیندا یەکسانن وەک شعبەی کوڕی حجاج وسوفیان ـی ثەوری بەڵام ئەگەر تابعیەک لە صحابەیەک ڕیوایەت بکات وەصحابە لەتابعیەکەوە ڕیوایەت بکات ئەمە پێی ناوترێ مودەبەج چونکە لە دووچین وپێگەی جیاوازن بەڵام گەر عائشە لەابی هریرە ڕیوایەت کات ابی هریرە لە عـــائشە ئەمە پێی ئەوترێ مودەبەج کـــەواتا (عن اخە) واتا لەوەی یەکسانە لەگەڵ خۆی وهاوشانی خۆیەت ـی جاهەرکات ئەم دوو اقرانـە لەیەکتر ڕیوایەت بکەن وەک ئەوەی هەنێکات شعبە ڕیوایەتی لەسوفیان کردوە وسوفیانیش لەشعبە ڕیوایەتی کردوە ئەمە پێی ئەوترێ مودەبەج بۆیە هەموو مودەبەج ـێک ڕیوایەتە لەاقران بەڵام هەموو ڕیوایەتێکی اقران مودەبەج نیـە بـــــۆچی؟ چونکە هەموو مودەبەج ـێ دوو هاوشانی یەکترن لەیەکتر ئەیگێڕنەوە بەڵام ڕیوایەتی اقران بریتیە لەوەی یەکێکیان ئەیگێڕێتەوە لەوەی تریـان بەڵام ئەوەکەی تر لەم نایگێڕێتەوە ئەمە پێی ئەوترێ ڕیوایەتی الاقران واتا یەکێک لەو دووهاوشانە گێڕانەوە ئەکات بەبێ ئەوەی هاوشانەکەی لەم گێڕانەوە بکات بەپوختی یـەکلا گێڕانەوە ئەکات

نمونەی مودەبەج لەناو هاوەڵان وەک ئەوەی دایکە عائیشە ڕیوایەتی لە ابی هریرە گێڕاوەتەوە

لەناو تابعین ڕیوایەت ـی زوهری لـــەابی زوبیر ڕیوایەتی ابی زبیر لـــە لە زوهری

لەناو اتباع ـی تابعین ڕیوایەتی مالک لـــەئەوزاعی و ڕیوایەتی ئـــەوزاعی لەمالـک

وە لەناو اتباع الاتباع ڕیوایەت ـی احمدی کوڕی حنبل لەعلی کوڕی مەدینی و ڕیوایەتی علی کوڕی مەدینی لە احمدی کوڕی حنبل

نمونەش لەسەر ڕیوایەت ـی الاقران وەک ڕیوایەتی سولەیمانی کوڕی تەیمی لە مسعر ـەوە کە هاوشانی یەکترین بەڵام مسعر ڕیوایەتی لە سلیمان ـی تەیمی ـەوە نەکردوە ئەمە پێی ئەووترێ ڕیوایەتی الاقران.

مُتّفِقٌ لَفْظاً وَخطاً مُتّفِق

وَضِدُّهُ فِيمَا ذَكَرْنَا المُفْتَرِق

مُؤْتَلِفٌ مُتّفِقُ الخَطِّ فَقَطْ

وَضِدُّهُ مُخلِفُ فَاخْشَ الْغَلَطْ

ئەوناوانەی بەنوسین وبەلەفزپێکردن (وتنەوە) وەکو یەکن ئەمە پێی ئەوترێ موتەفق دژکەشی پێی ئەوترێ مفترق (لێکجیاواز) بەڵام مؤتلف ئەوەیە لەڕووی نوسینەوە وەک یەکن بەڵام بەوتنەوە جیاوازن دژی ئەمەش پێی ئەوترێ مختلف بۆیە وریابە توشی هەڵە نەبیت تێیدا.

متفق : بریتیە لەوەی ناوی ڕاویەکانی فەرموودەکە وناوی باوکی وبەرەو سەروتر لەڕووی نوسین و وتنەوەشدا وەکو یەک بێت بەڵام لەهەمان کاتدا دوو کەسایەتی جیاوازترن لەیەکتر یان ناوی خۆی ونازناوەکانیان وەکو یەک بێت وهاوشێوەی ئەمە [1]

[1] تيسير مصطلح الحديث(206).

کەواتا متفق ئەوەیـە ناوی پیاوی سەنەدەکە لەڕووی نوسین و دەربڕینەوە وەکو یەکە بەڵام (مفترق) دووکەسـی جیاوازن بۆنمونە دووکەس هەن ناویان عەباس ـە یەکێک لەم دووعەباسـە ڕیوایەت ـی قبوڵکراوە بەڵام ئەوەکەی تر ڕیوایەتی قبوڵ کراونیـە وبەضعیف دانراوە لێرەدا هەردووکیان ناویان وەک یەکە (متفق ـن لەڕووی ناو هەم بەشێوەی نوسینەوە هەم بەخوێندنەوە بەعەباس ئەخوێنرێتەوە) بەڵام مختلف ـن کەدووکەسـی جیاوازن

بۆنمونە یەکێـک لە زانایانی فەرموودە ئەڵێت حدثنی عباس (عەباس پێی وتم) ئەم عەباسە یەکێکە لە شێخەکانی ئەم زانایە بەڵام لەهەمان کاتدا ئەم زانایـە دوو شێخ ـی هەبوە بەناوی عەباس یەکێکیان سیقەپێکراوە ڕیوایەتی قبوڵکراوە بەڵام عەباسەکەی تر ڕیوایەتی قبوڵنەکـراوە بۆیە لێرەدا لەناو و وتنەوەی ناویان یەکسانن بەڵام دووکەسی جیاوازن بـۆیە "لێرەدا گومان لەسەر صەحیح بونی فەرموودەکە دروست ئەبـێت" چونکە نازانرێت ئەمە کام عەباسە هەربۆیە بەم زانستە ئەوترێ متفق مفترق بەڵام ئـەگەر هەردوو شێخ عەباسەکەی سیقە وقبوڵکراوبـن لەوکاتەدا زیان ناگەیەنێت بەصەحیح بـونی فەرموودەکە ئەم متفق ومفترق ـەش تایبەتە بەپیاوانی سەنەدەکەوە پەیوەندی نیە بەمەتنی فەرموودەکە.

شێخ محمود شكري الألوسي رحمه الله فەرموویەت ـی : ئەمە زانستێکی گرنگە لەسودەکان ـی بریتیە لە پارێزراوبـون لە تێکەڵکردن چونکە جاری واهەیە چەند کەسێکی جیاوازە واگومان ئەبـات یەک کەس بێت یاخود چەند کەسێکن ناویان وەکو یەکە بەڵام یەکێک لەوان سیقەیـە ئەوەکەی تر ضعیف ـە (بەناسینەوەی ئەم کەسانە مرۆڤ پارێزراو ئەبێت لەوەی فەرموودەیە ضعیف بەصحیح دانێت یان صحیح ـێ بەضعیف دانێت) [1]

نمونە لەسەر ئەم جۆرە

١- ئەوەی ناوی خۆی وناوی باوکیان وەکو یـەکە نمونەی (خلیل ـی کوڕی أحمد شەش کەس هەن ئەم ناوەیـان هەیە)

٢- ئەوەی ناوی خۆی وباوک وباپیری وەک یەکن (أحمد ـی کوڕی جعفر ـی کوڕی حمدان چوارکەس هەمان ناون لەیەک سەردەمدا)

[1] عقد الدرر للألوسي (382)

٣- ئەوەی لەنازناو ونەسەبدا وەکو یەکن نمونـەی: أبو عمران الجوني کەدووکەسـن

٤- نمونەی ئەوانەی لەناو و نازناوی باوکیاندا وەکو یـەکن وەک صالح بن أبي صالح چوارکەس هەن بەوناو نازناوە

٥- ئەوانەی ناوی خۆیان وباوک انتسابەکەیان وەکو یـەکە وەک محمد ی کوڕی عبدالله الأنصاري دووکەس هەن

٦- ئەوانەی لەناودا وەک یەکن یا تەنها لەنازناو

٧- لەخۆدانەپاڵدا ناویان وەکو یەکە بەڵام خۆدانەپاڵەکەیان جیاوازە وەک (نمونەی الحنفی والحنفی یەکێکیـان نسبەتە بۆمەزهەب ی حەنەفیئەوەکەی تر نسبەتە بۆ بەنی حەنیفە)

کەواتا ئێستا زانیت متفق ومفترق چیـە بۆیە ئینجا یەینە سەر مؤتلف ومختلف وەک ئیمام فەرمووی:

مُؤْتَلِفٌ مُتَّفِـــقُ الخَـــطِّ فَقَـــطْ
وَضِـــدُّهُ مُخـــلِفُ فَاخْـــشَ الْغَلَطْ

بریتیە لەوەی ناو ونازناو وکونیە ونەسەبەکان تەنها لەڕووی نوسـینەوە وەکو یـەکن بەڵام لەخوێندنەوەدا جیـاوازن بـۆنمونە لەلای زانایانی پێشین وشەی عباس وعیاش وەکو یەک ئەنوسران چونکە خاڵبەندی بۆ نەئەکـرا بەدانانی خاڵ لەسەر پیتەکان بەم شێوە ئەنوسـرا (عاس) بەڵام لەخوێندنەوە جیاواز بوون لە نوسیندا وەک یەک بـوون ئەمە پێی ئەوترێ مؤتلف (لەڕووی نوسینەوە وەکو یـەکن) وە مختلف (بەڵام دەربڕین وگوزراشت لێکردنیان جیاوازە) بەڵام لەلای زانایانی متأخرین ئەم تێکەڵبونە کەمترە چونکە ئەوان پیتەکان بـەخاڵ دائەنێن

گرنگی ئەم زانستە ئەوەیە ئیمام ـی : ابن حجر فەرموویەتـ ـێ زانینی ئەم بابەتە یەکێکە لەگرنگتریترین زانستەکان تەنانەت علی کوڕی مەدینی فەرموویەتی توندترین جۆری هەڵەی وشـە ئەوەیە کەلەناوی پیاواندا ڕووئەیەن.

وانەی یانزە

وانەی یانزە (کـــۆتایی) لەهۆنراوەکەی ئیمام ـی بەیقوونی رحمە اللە تعالـی :

وَالْمُنْكَــــرُ الْفَرْدُ بِــهِ رَاوٍ غَــدَا   تَعْدِيلُهُ لَا يَحْمِــــلُ التَّفَــرُّدَا

مَتْرُوكُــــــهُ مَــــا وَاحِدٌ بِهِ انْفَرَدْ   وَأَجْمَعُــــوا لِضَعْفِــهِ فَهْوَ كَرَدْ

مونکەر لەفـەرمووده چیه ؟ : ئیمام ـی بەیقوونی لەپێناسەی مونکەردا فەرموویەت ـی بریتیە لەوەی کەتاکەکەسێک ڕیوایەتی کردووە کەڕیوایەتی ئەم کەسە بەتەنها قبوڵکراو نیـە بـەڵام زۆرینەی زانایان لەپێناسەی منکر لەفەرموودە وتویانە بریتیە لەو فەرموودەیەی کەسێک بەتەنها ڕیوایەتی فەرموودەیـەک ئەکات کەئەم کەسە شایستەی ئەوەنیە کەتەنها خۆی ڕیوایەتێک بکات ڕیوایەتی قبوڵ بکرێ [1]

واتا هەرفەرموودەیەک صەحیح بـوونی مەحاڵ وئەستەم بێت ئەوە لای زانایان بەمنکر یـان باطل ناوئەبرێت. [2]

[1] إصلاح الاصطلاح (269).
[2] الأنوار الكاشفة(7).

کەواتا منکر لـەلای زانایان چەند پێناسەیەکی هەیە لەو پێناسانەش :

١- ئەو فەرموودەیـەیە کەوا کەسێک لەسەنەدەکەیـدایە فەرموودەکەی گێڕاوەتەوە ئەو کەسە هەڵەی زۆرە یان غافڵ بوونی زۆرە یان فاسقبوونی ئاشکرای هەیە.

٢- پێناسەی دووەم : بریتیە لەوفەرموودەیەی کەسێکی لاواز ئەیگێڕێتەوە پێچەوانەی ڕیوایەتی کەسێکی سیقە ئەکات کەئەمەش بۆچونێکی گونجاو ودروستە وتەی زۆرینەی فەرموودە ناسەکان بەتایبەت لەلای زانایانی متأخرین .[1] کەواتا ئەمە پێناسەی دروست ــی منکرە کەسێکی لاواز پێچەوانەی ڕیوایەتی سیقە ڕیوایەت ئەکات

٣- بریتیـە لەوەی کەسێک بەتەنها ئەوفەرموودەیەی گێڕاوەتەوە کاتێک ئەم کەسە بەتەنها فەرموودەیـەک ئەگێڕێتەوە تاکبـونی لەگێڕانەوەدا قبوڵناکرێت چونکە ئەم کەسـە لاوازە دادپەروەریەکەی شایستەی ئەوەنیە ڕیوایەتی تەنهای لێ قبوڵ بکرێت ئەمەش پێناسەی ئیمام ــی بەیقوونی ــە.

---

[1] النکت علی ابن الصلاح (2/ 459)

پاشان ئیمام فەرمووی :

مَتْرُوكُهُ مـــا وَاحِدٌ بِهِ انْفَرَدْ

وأَجْمَعُوا لِضَعْفِهِ فَهْوَ كَـــرَدّ

مەتروك : ئەوەیـە بەتەنها ڕاویەک گێڕاویەتیەوە زانایـان تێکڕا کۆڕان لەسەر لاوازی ئەو کەسە واتا کەسێک بەتەنها گێڕاویەتەوە زانایانی فەرموودە کۆڕان لەسەر لاوازبونی (فهو كـــردّ) واتا ڕەتکراوەیـە کەواتا لەسەر ئەم پێناسە دەرەکەوێت ئەوەی ڕیوایەتەکە بکات ضعیف نەبێت بەمەتروک دانانرێت وە ئەو کەسە لاوازەش خیلاف هەیە لەسەر لاوازبوونی بەمتروك دانانرێت ئەمەش بـۆچونی ئیمام ـی بەیقونی ـە ئیمام ـی ابن حجر فەرموویەت ـی مەتروک بریتیە لـەڕیوایەتی ئەوکەسەی کـە تۆمەتبارکراوە بەدرۆ.

کەواتا کەبینیت لەسەر یـەکێک لەڕاوویەکان وترا فـلان کەس زانایان کۆڕان لەسەر لاوازبوون ـی ئەوە ناوی ئەو ڕیوایەتە ئەنرێت بەچـی ؟

ناوئەنرێت بە (متروك) یان کەبینیت ئەوتریَ فـلان کەس تۆمەتبارە بـەدرۆ ناوئەنرێت بەمتروك چونکە تۆمەتبار بەدرۆ ڕیوایەتی وەک ڕیوایەتی هەڵبەستراوە (موضوع)

تێبینی جیاوازی نێوان تۆمەتبار بەدرۆ لەگەڵ درۆزن لەیەکتر جیابکەرەوە لێت تێکەڵ نەبێت ئیمامی صنعاني فەرموویەتی : (ولا تقول في الكذاب أي فيمن وصفوه بذلك أنه متهم بالكذب لأن الأولى تفيد أنه معروف به والثانية تفيد نفي ذلك وإنما عنده مجرد تهمة)

نەکەی بەوکەسەی وەسف کراوە بەدرۆزن بڵێیت تۆمەتبارە بەدرۆ چونکە ئەوەی وەسفکراوە بەدرۆزی مانای ئەوە ئەگەیەنێت واتا ئەم کەسە بەدرۆ ناسراوە بەڵام ئەوەی پێی وتراوە تۆمەتبارە بەدرۆ واتا تەنها تۆمەتبارە نەک ئەوەی بەدرۆ ناسرابێت .

کەواتا کذاب (درۆزن) ئەوکەسەیە کەناسراوە وزانراوە درۆ ئەکات بەدەم پێغەمبەرەوە ﷺ.

[1] توضيح الأفكار(2 / 273)

والكـــــــذب المختلق المَصنوعُ درۆ و داهێنراو و دروستکراو	على النبيْ فذلك الـــموضوعُ بەدەم پێغەمبەرەوە (ﷺ) پێی ئەوترێ موضوع (هەڵبەستراو)
وَقَدْ أَتَتْ كَالجَوْهَـــرِ المَكْنُـونِ وەک گەوهەری ناو تویکڵ هات	سَمَّيْتُهَـــا مَنْظُومَــةَ الْبَيْقُونِي ناوم لێنا هۆنراوەی بەیقوونی
فَوْقَ الثّلَاثِــينَ بِأَرْبَـــعٍ أَتَــتْ سەروو سی دانە دێڕ و چواریشی هاتەسەر	أبياتها تَمــّت بِخَيْــرٍ خُتِمَتْ دێڕەکانیشی بەخێر کۆتایی هات و تەواو بوو

کەواتا وەک ئیمام فەرمووی پێناسەی **موضوع** بریتیە لەدرۆ هەڵبەستن وقسە دروست کردن بەناوی پێغەمبەرەوە ﷺ. [1]

هەنێ لەزانایان وتویانە فەرموودەی هەڵبەستراو هەرفەرموودەیەکە بدرێتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ یەکسانە بەئەنقەست بکرێت یان بە هەڵە بەڵام هەنێکی تر لەزانایان وتویانە جیاوازی تێدا ئەکرێتا ئەوەی بەئەنقەست بەناوی پێغەمبەرەوە درووست ئەکرێت ﷺ ئەمە پێی ئەوترێ موضوع ئەوەی بەهەڵە ئەدرێتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ پێی ئەوترێ باطل. [2]

[1] تيسير مصطلح الحديث (89).
[2] الوضع في الحديث (1/ 100).

پلەی موضوع خراپترین بەشی فەرموودەیە لە پلەدا حوکم ـی گێڕانەوەی فەرموودەی موضوع حەرامە جائیزنیـە بۆهیچ کەسێک بگیرێتەوە کە بزانێت موضوع ـە ئیلا مەگەر بۆ ڕوونکردنەوە وەک ئەوەی بڵێت ئەمە موضوع ودروستکراوە ئەگینا گێڕانەوەی وەک دیـن حەرامە لەبەر فەرموودەی : (من كذب عليّ متعمداً فليتبوأ مقعده من النار) هەرکەسێ بەئەنقەست درۆم بـەناوەوە بـکات باجێگەیەک بـۆخۆی لــــە دۆزەخ دانێت.

نیشـانەکانی فەرموودەی هەڵبەستراو :-

١- لەوتەی پێغەمبەران عليهم السلام ناچێت

٢- زیاتر لەقسەی پزیشک و ئەوکەسانە ئەچێت کەبەفرت وفێڵ وبەناوی چارەسەرەوە قسە ئەکەن

٣- خۆی لەخۆیدا فەرموودەیەکی پڕوپوچ وباطل بێت کەپڕوپوچ بونەکەی بەڵگەیـە لەسەر ئەوەی قسەی پێغەمبەر نیە ﷺ

٤- پێچەوانەی ڕاشکاوی قورئانە

٥- گاڵتەجاڕی وبێ مانای لەفەرموودەکـەدا

لەورێگایانەی ئەنزارێت فەرمووده‌که هەڵبەستراوە :-

١- کەسی درۆزن خۆی دان ئەنێت بەهەڵبەستراوی فەرموودەکە

٢- دەرکەوتنی حاڵی ئەوکەسەی ئەیگێڕێتەوە وەک ئەو نمونەی ئیمام ـی خطیب باسیکردووە کەوا کەسێک هەبوو بەناوی عتاب ـی خۆی بەپیاوچاک پیشان ئەیا خەڵک کۆئەبوونەوە گوێیان لێ ئەگرت شتی سەیروسەمەرەی ئەگێڕایەوە ڕۆژێک علان ـی الوراق عتاب ـی بینی بینی عتاب کارێکی نەشیاوی ئەنجام یا پێی وت ئەوە تۆشەرم ناکەی ئەوکارە ئەکەیت ؟

وتی لەکێ شەرم کەم ؟

وتی لەوخەڵکە

وتی کام خەڵک ؟

وتی ئەوخەڵکەی گوێت بۆئەگرن عتاب ـی وتی ئەوانە خەڵک نین ئەوانە مانگان گەر ئەشتەوێ بۆت ئەسەلمێنم وەرە لەگەڵم پێکەوە ڕۆشتن پاشان عتاب ـی دانیشتن وتاری یا بۆخەڵکەکە باسی خۆشیەکان بەهەشت و وەسفەکانی بەهەشتی بۆئەکردن خەڵکەکەش بێدەنگ دانیشتبوون گوێیان بۆئەگرت هەرکەبینی خەڵکەکە بەوتارەکە کاریگەربوون پاشان فەرموودەیەکی هەڵبەست بەدرۆوە وتی پێغەمبەر

ﷺ فەرموویەت ـی : (من استطاع منكم أن يلمس أرنبة أنفه بلسانه دخل الجنة)

هەرکەس لەئـێوە بتوانێ زمانی بـات لەسەری لوتی ئەوە ئەچێتە بەهەشتەوە !

دەست بەجێ ئەو خەڵکە دەستیان کرد بەزمان دەرهێنان تازمانیان بات لەسەر لـوتیان !

عتاب ـی وتی ئایا پێم نەوتی ئەوخەڵکـە مانگان ؟؟! [1]

٣- باری فـەرمووده‌کە بەجۆرێـک بێت دژی دەقێکی قورئان وسونەتی متواتر یـان پێچەوانەی ئیجماعێکی قطعی یان ئەقڵی صريح بێت [2]

هۆکارەکـانی دروستکردنی فەرموودەی هەڵبەستراو :-

١- بێدینـی وەک زندیقەکان ئیمام ـی سیوطی لەتاريخ الخلفاء لەبەرگـی یەکەم ژمارە 468 گێڕاویەتیەوە ئەفەرموێت : هـارون رشید زندیقێکی دەستگیرکرد فـەرمانی یـا لەگەردنی درێت

زندیقـەکە وتی بۆ لەگەردنم ئەیەی ؟

---

[1] الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع الخطيب البغدادي 168
[2] نزهة النظر (109)

هارون فـەرمووی تابەندەکان بحەوێنەوە لەدەست خراپیت

زندیقەکە وتـی ئەی چی ئەکەیت لەو هەزاز فەرموودەیەی هەڵم بەستوە بەناوی پێغەمبەرەوە ﷺ تەنانەت یەک پیتی ئەوفەرموودانە لەلایەن پێغەمبەرەوەنەوتراوە ﷺ ؟

هــارون فەرمووی ئەی دووژمن ـی الله چی لـە ابی اسحاق ـی الفزاری وعبدالله ـی کوڕی مبارک ئەکەیـت ئەوان هەموو فەرموودەکان ئەپاڵێون پیت بەپیت دەریان ئەهێنن ڕاست و درۆی لێ جیائەکەنەوە.

٢- زاڵبون ـی جەهل وەک هەنێ لەئەهلی بیدەع

٣- هەواو ئارەزوو

٤- دەمارگیری مەزهەب ـی وعەقیدەیی یان دەمارگیری بۆکۆمـەڵەکەی وەک حاڵـی ڕافیزە کەلەپێناو دەمارگیری بۆ ال البیت هەزاران درۆیان بەناوی پێغەمبەرەوە هەڵبەستوە ﷺ چەندان فەرموودەیان دروستکردووە بۆ سەرزەنشتکردنی بەنی ئومەیە.

لەوکتێبانـەی لەم بارەیەوە نوسـراون (الموضوعات ـی ابن جوزی و الاباطيل والمناكر للجوزقانی والفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة للشوكاني)

كۆتای هـات والحمـدلله رب العالمـين

12ربيع الاول 1448 ـی كۆچی

25 ـی 8 ـی 2026

المَنظُومَةُ البَيْقُونِيَّة